

HAZAR HAVZASINDAKİ JEOEKONOMİK MÜCADELE VE DEVLETLERİN BÖLGE POLİTİKALARI

Muazzaz HARUNOĞULLARI

*Yrd. Doç. Dr., Kilis 7 Aralık Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü,
muez2000@yahoo.com*

Received: 08.10.2016

Accepted: 18.12.2016

ÖZ

Enerji; sanayi üretiminde, sürdürülebilir kalkınma hamlelerinde, toplumların refah seviyesinin yükseltilmesi ve günlük yaşamlarının devamında önemli ve vazgeçilmez bir girdidir. Enerji talebinin hızla artması petrol ve doğal gaz kaynaklarını stratejik bir konuma getirmiştir. Hazar Havzası, Orta Doğu'dan sonra dünyanın en zengin enerji kaynaklarının bulunduğu ikinci bölge olarak kabul edilmektedir. Bölge sahip olduğu zengin petrol ve doğal gaz kaynakları, yer altı zenginlikleriyle küresel ve bölgesel güçlerin, üzerinde nüfuz ve güç mücadelesi yaptığı jeopolitik öneme sahiptir. Hazar Havzasındaki petrol ve doğal gaz rezervleri üretim ve tüketim miktarları yıllara göre değişmekle birlikte bu bölgenin önemi her geçen gün daha da artmaktadır. Bu yüzden ABD, Rusya, Çin, İran, Türkiye ve AB ülkeleri gibi pek çok ülke Hazar'da etkin olmak için siyasi ve ekonomik anlamda bölge ülkeleriyle ilgili çeşitli politikalar üretmektedir. Bu anlamda Hazar Havzasındaki Türk devletlerinin siyasi ve ekonomik istikrarlarının sürmesi ve bölgesel güç olma konusunda Türkiye ile yapacakları işbirliği antlaşmaları bu ülkelerin hemen hepsine kazanç sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hazar havzası, enerji, enerji jeopolitiği, jeoekonomik mücadele.

GEOECONOMIC STRUGGLE IN CASPIAN BASIN AND STATE POLICIES IN THE REGION

ABSTRACT

Energy is an important and indispensable input for industrial manufacturing, sustainable development initiatives, increasing the welfare of society and sustaining their daily life. Rapid increase in energy demand has put the oil and natural gas resources in a strategic position. Caspian Basin is considered to be the second richest energy resource region in the world after the Middle East. The region, with its rich oil and gas resources and underground treasures has a geopolitical importance for regional powers, over which they struggle for prestige and power. The purpose of this study is to emphasize the importance of the rich oil and natural gas resources of the Caspian basin in terms of world states. Although the production and consumption rates of oil and gas reserves in the Caspian Basin fluctuate by years, the importance of the region increases each passing day. Therefore, the USA, Russia, China, Iran, Turkey and the EU countries develop policies on the regional states in order to become politically and economically more active in the Caspian. In this sense, the continuation of political and economic stability of the Turkic countries in the Caspian Basin and their cooperation with Turkey in order to become a regional power will be advantageous for almost all of these countries.

Keyword: Caspian basin, energy, energy geopolitics, geoeconomic struggle.

GİRİŞ

20. yüzyılın başlarında Hazar'ın siyasi yapılanmasındaki en büyük etken petrol olmuştur. Yüzyılın başlarından itibaren petrolün, özellikle gelişmiş ülkelerde daha çok kullanılması; bol bulunması, kullanım alanları ve fiyat bakımından kömürden daha avantajlı olmasından kaynaklanıyordu. Petrolün dünya çapında gerçek anlamda yaygınlaşması ise 2. Dünya savaşı sonrasında rastlar. Bu tarihten itibaren, özellikle gelişmiş ülkelerde endüstri tabanının petrole çevrilmeye başlanması; 1950'ler ve 1960'lardaki hızlı ekonomik büyümenin yapı taşı olarak petrolün, 1970'lerin başında dünya toplam enerji tüketimindeki payını % 50'nin üzerine çıkardı. Bu hâkimiyet dünya ekonomisinin, yaşanan iki petrol krizinden çok ağır darbeler almış olmasının asıl nedeni olarak görülmüştür (Pala, 2007: 21). 1990-1991 yılları arasında yaşanan Körfez krizi sonucu dünya devletleri yeni petrol rezervleri arama çalışmalarını arttırmışlardır. SSCB'nin dağılmasıyla birlikte Hazar ve çevresinde yer alan petrol yatakları dünya piyasasının ilgi alanı haline gelmiştir. Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle birlikte iki kutuplu Dünya artık tek kutuplu bir hal almış, Orta Asya, Orta Doğu ve Kafkasya'da jeopolitik boşluk alanları ortaya çıkmıştır. ABD sözü edilen coğrafi bölgelerde jeostratejik hamleler gerçekleştirmiş ancak oluşan güç boşlukları doldurulamamıştır. SSCB devletinin yapısının bozulmasıyla tek kutuplu bir görünüm kazanan dünya, küresel jeopolitik mücadeleler sonucu çok kutuplu bir görünüm kazanmıştır. Günümüzde ABD, Rusya, Çin; Orta Doğu, Orta Asya ve Hazar'da güç mücadeleleri içindedir. Bu güç mücadelelerinin oluşmasındaki en büyük etken enerjiye sahip olma ya da enerji ulaşımını elinde bulundurma isteğidir. Zengin enerji kaynaklarına sahip Hazar havzası, küresel paylaşım ve çekişme alanı haline gelmiştir. Küresel güçler içerisinde en büyükleri olan Rusya, ABD ve Çin, Hazar Bölgesi'ne yönelik farklı politikalar geliştirmektedirler. Bu ülkelerin bölgeye yönelik politikaları yanında İran ve Türkiye de bölgeyle yakından ilgilenmektedir.

AMAÇ VE YÖNTEM

Bu çalışmanın amacı Hazar havzası zengin petrol ve doğal gaz yataklarının dünya devletleri açısından önemini ortaya koymaktır. Bu çalışmada, Hazar enerji kaynakları ve ilgili ülkelerin bu kaynaklar üzerindeki politikaları nitel ve nicel araştırma yöntemleri ile tanımlayıcı olarak analiz edilmiştir. Araştırma için kapsamlı bir literatür çalışması yapılmış, bölge ile ilgili yazılmış kitap, makale ve yerli/yabancı resmi kurumların raporlarından faydalanılmıştır. Bu çalışmanın ilk kısmında Hazar Havzasını da barındıran Kafkasya ve Orta Asya'nın jeopolitik ve jeostratejik öneminden bahsedilmiştir. İkinci kısmında Hazar Havzası ülkeleri petrol ve doğal gaz rezervleri, üretim ve tüketim miktarları karşılaştırmalı bir şekilde değerlendirilmiştir. Üçüncü kısımda Küresel ve bölgesel ülkelerin Hazar Havzasıyla ilgili enerji politikalarına dikkat çekilmiştir.

BULGULAR

HAZAR HAVZASININ ENERJİ JEOPOLİTİĞİ

Jeopolitik, coğrafi bölgedeki etkileşimler ve bunlardan kaynaklanan güç mücadelelerini ele alır (Defay, 2005: 7). Kieffer jeopolitiği, devletin sosyal, ekonomik, politik, stratejik öğelerinin kendi dış politikasını belirleme ve bu politikaları uygulama olarak ifade etmiştir. Spykman'a göre jeopolitik, "bir ülkenin güvenlik siyasetinin coğrafi

olaylara göre planlanması"dır. Pedelford jeopolitiği, devletin politikalarını coğrafya görüşleri ile açıklamaktadır. Wrigt'a göre jeopolitik; "coğrafi bölgeyi dünya siyasetinde kullanma sanatıdır" (Bilge, 1966: 102; Karabulut, 2005: 28).

Hazar bölgesi Rusya, Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan ve İran devletlerinin bulunduğu alanı içermektedir (Şekil 1). Bölge küresel enerji üretiminde dünya için giderek artan bir jeopolitik önem kazanmaktadır. Rusya, Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan ve İran'ı içeren Hazar denizi bölgesi, dünyanın en kadim petrol üretim alanlarından biri olduğu gibi hem deniz hem de kara alanlarında önemli petrol ve doğal gaz rezervlerine sahiptir. Bu yönüyle Hazar denizi çevresi, gün geçtikçe küresel enerji üretiminin hayati bir kaynağı haline gelmekte, geleneksel petrol üretim alanı ve doğal gaz üreticisi olarak bölgenin değeri hızla artmaktadır (EIAb, 2013).

Şekil 1. Hazar Havzası ve Çevresi. Kaynak: EIAb, 2013.

Dünyanın en önemli petrol ve doğal gaz kaynaklarını barındıran Hazar denizi bölgesine olan ilgi, bu kaynakların önemi itibarıyla çok eskilere dayanmaktadır. Orta Doğu'nun doğal bir parçası olan Azerbaycan (Bakü) petrol yatakları, 1813'e kadar İran toprakları içinde yer almıştır. Rusların bölgeyi işgal etmesiyle Apşeron Yarımadası'ndaki petrolün ülkeye sağlayacağı zenginlik keşfedilmiştir. Çarlık hükümeti bölgede yer alan petrol arazilerinin haklarını satmak isteyince İstanbul, Batum ve Tiflis'ten çok sayıda Ermeni işadamı, yatırım yapmak amacıyla bölgeye gelmiştir. Gelenler arasında İsveçli Nobel ailesi de bulunmaktadır (Parlar, 2008: 47). Bakü ve çevresinde 1859'dan itibaren petrol alanları ve rafineriler kurulmuş ve bu hammaddeye talep büyük oranda artmıştır (Karagür, 2007: 15). Ancak asıl gelişme 1872'de Çarlık topraklarındaki petrol yataklarının ihale ile uzun vadeli kiraya verilmesi sayesinde oldu. Başarılı delme yöntemlerinin uygulamaya konulması ile birlikte Bakü

dünyanın en önemli petrol üretim merkezlerinden biri haline geldi. Petrol sanayisinin büyük ölçeklerde gelişimi Bakü'yu metropole dönüştürdü (Parlar, 2008: 59). Petrol sanayinin gelişmesi, Bakü'nün çok milletlilik özelliği taşıyan büyük bir görünüm kazanmasını sağladı. 19. yüzyılın ortalarında Apşeron Yarımadasında küçük bir liman olan Bakü, 1870'lerde Çarlık Rusya'sının nüfus artışı en yüksek olan şehri haline geldi (Karagür, 2007: 15). 1868 yılında 14 bin olan Bakü nüfusu, 1903 yılında 206 bine yükselerek kent Trans-Kafkasya'nın en büyük ili haline geldi. Petrole hücum kentin sosyal dokusunu parçaladı, ortaya ürkütücü bir tablo çıktı (Parlar, 2008: 59).

Bakü'de ekonomik modernleşme hızlı bir şekilde yaşandı. Sadece Bakü değil, Azerbaycan'ın pek çok bölgesinde petrole bağlı olarak ticaret ve ticari faaliyetler gelişti. Tren ve buharlı gemiler kullanılmaya başlandı, ekonomik gelişme sonucunda petrol boru hatları ve demiryolu hattı döşendi (Karagür, 2007: 16). 1876 yılından itibaren Bakü'de petrol kuyuları işleten Nobel kardeşlerden (Silah yapımcısı Ludwig, kimyager Alfred, Emil ve Robert Nobel) Ludwig, petrol taşımacılığında tanker fikrini hayata geçirdi. 1878'de Zoroaster isimli tanker Hazar denizinde petrol taşımacılığında kullanıldı. Rus imparatorluğunun petrol ticaretini, Nobellerin kurduğu "Petroleum Producing Company" ele geçirdi. Ludwig Nobel, petrol yatakları, boru hatları, tankerler, stok depoları, demiryolu şebekesi ve perakende dağıtım ağıyla büyük bir petrol tekeli kurdu. Nobellerin kurduğu rafineri ve taşıma sistemleri ile birlikte işlettikleri rafineriler Bakü'nün en zengin ve en önemli petrol yatakları haline geldi. 1874'de 600 bin varil olan Rus petrol üretimi, 10 yıl içinde 10.8 milyon varile ulaştı. Nobel kardeşlerin Bakü petrolünü kükürtten ayıran ve Amerikan parafini kadar aydınlık bir alev elde edilmesini sağlayan işlemi bulmaları, boru hattı sistemleri, Kerosen'i (petrolün tasfiyesinden elde edilen bir madde) Hazar Denizi'nden Baltık kıyılarına taşıyan vagonlara sahip olmaları, Avrupa pazarını Bakü petrolüne açtı (Parlar, 2008: 48-50).

Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte Rusya'nın en önemli önceliği Hazar havzasında bulunan petrol ve doğal gaz hatlarının denetimini sağlamak ve eski Sovyet topraklarındaki etkinlik ve mevcudiyetini korumaya çalışmak olmuştur. ABD ise Rusya'yı bertaraf ederek petrol boru hatları projesiyle ve güçlü petrol şirketleriyle bölgeye zorla girmeye çalışmaktadır. ABD'nin yanı sıra Batılı devletlerin ve Uzak Doğu'dan yükselen Çin'in de enerji ikmaline verdiği önem, değişmediği gibi artarak da sürmektedir (Bayraktar, 2008: 212). Hazar havzasındaki zengin petrol ve doğal gaz yataklarının uluslararası petrol şirketleri tarafından işletilmeye alınmasıyla bu bölge ABD ve batılı ülkeler tarafından birden büyük bir değer kazanmıştır. Hazar havzası, başta ABD ve Rusya olmak üzere bölge ülkelerinin enerji politikalarının merkezine yerleşmiştir. Dünyada Orta Doğu'dan sonra özellikle Kafkasya'da en önemli enerji sahası Hazar havzası olarak görülmektedir.

Hazar bölgesi rezervlerini ön plana çıkararak temel faktör, enerji politikalarının vazgeçilmez unsuru olan kaynak çeşitliliğini oluşturmasıdır. Bu nedenle Hazar'daki petrol ve doğal gaz rezervlerinin geliştirilmesi ve enerji kaynaklarının uluslararası piyasalara Rusya by-pass edilerek taşınması, dünya enerji arz güvenliği açısından büyük önem taşımaktadır (Bayraktar, 2008: 196). Hazar Denizi; Kuzeypatı Asya'da, Azerbaycan, İran, Kazakistan, Rusya ve Türkmenistan arasında kalan bölgede, günümüz enerji kaynaklarının temelini teşkil eden fosil enerji rezervlerinin merkezinde bulunmaktadır. Yeni petrol alanlarının keşfedilmesiyle bölgenin stratejik önemi daha da artmıştır.

Petrol ve doğal gaz kaynaklarıyla jeopolitik bakımdan oldukça önemli olan Azerbaycan'ın tamamen Moskova'nın hâkimiyetine girmesi Orta Asya devletlerinin bağımsızlığını anlamsız hale getirebilir. Bu durumda Azerbaycan'ın son derece hayati olan petrol ve doğal gaz kaynakları, Rusya'nın hâkimiyetine girdiği takdirde Rusya enerji üzerindeki kontrolünü ve egemenliğini daha da arttıracaktır. Azerbaycan'ın, Rusya kontrolünde olmayan boru hatlarıyla Batı pazarına bağlanmasıyla, enerji zengini Orta Asya ile yüksek enerji tüketimi olan ekonomiler arasında ulaşımı sağlayan anayol olması muhtemeldir (Brzezinski, 2005: 72).

Bölge ülkelerinde, üretimden ziyade bu hidrokarbon kaynaklarının dünya pazarlarına ulaştırılması mühim bir sorun teşkil etmektedir. Bölgede üretilen petrol ve doğal gazın taşınması için eski Sovyet döneminde inşa edilen boru hatları Eski Sovyetler Birliği'nin ihtiyacını karşılamaya yönelik yapılmıştır. Eski petrol ve doğal gaz boru hatları Rus topraklarından geçmektedir. Teknik ve ekonomik yetersizliklerden dolayı mevcut hatların bakım ve onarımları yapılamamaktadır. Bu yüzden de hatların işletimlerinde sık sık problemler yaşanmaktadır. Bölge ülkelerin hidrokarbonlarının taşınması için alternatif boru hattı güzergâh çalışmaları, bağımsızlıklarının hemen ardından 1990'lı yıllarda başlamış ve çok sayıda yapılabilir proje geliştirilmiştir (Metin, 2004: 221-222). Dünya pazarlarına uzak olan Hazar havzasındaki petrol ve doğal gazın tüketici ülkelere ulaştırılması için pahalı bir altyapı gerekmektedir. Bölgedeki petrol ve doğal gaz ihracatı büyük oranda eski Sovyet boru hatları ağına bağlıdır. Bu boru hatları daha çok Sovyet ihtiyacı iken bağımsız ülkeler Hazar kaynakları için ihracat yollarının belirlenmesinde kendi coğrafyalarını pazarlık kozu olarak kullanmaktadır. Örneğin Kazakistan, 1997'de Çin ile Kazakistan-Çin petrol boru hattı finanse edilerek bir antlaşma yapmıştır (EIAb, 2013: 8).

Hazar, jeopolitik konumu ve zengin hidrokarbon kaynakları ile Avrasya coğrafyasının en önemli bölgesi ve Batı'nın uluslararası arenada ortaya koyduğu nüfuz mücadelesinin odağı durumundadır. Türkiye bölgeye olan yakınlığı ve enerji aktarım güzergâhı olması nedeniyle yeni bir stratejik değer kazanmıştır (Bayraktar, 2008: 188). Orta Asya ve Azerbaycan petrolerinin dünya pazarlarına ulaştırılması için geliştirilen boru hattı projeleri arasında en önemlisi Bakü-Tiflis-Ceyhan ham petrol ana ihraç boru hattıdır.

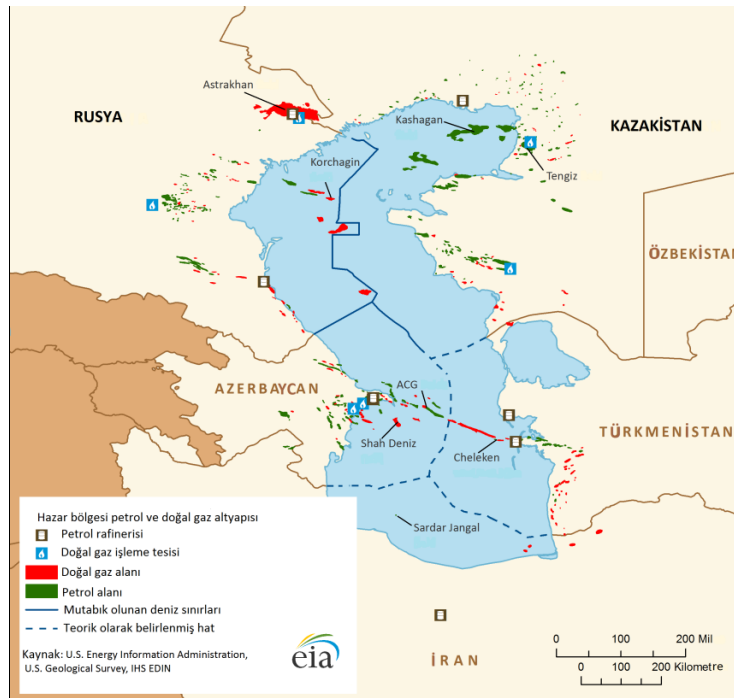
3.2. HAZAR HAVZASI PETROL VE DOĞAL GAZ REZERVİ, ÜRETİM VE TÜKETİMİ

Dünyanın en eski petrol üretim merkezlerinden biri olan Hazar havzası doğal gaz üretim merkezi olarak hızla büyümektedir. Hazar denizi ve çevresinin, küresel enerji üretiminin kaynak bölgesi olarak önemi her geçen gün artmaktadır. Bölge Hazar havzasında hem açık deniz hem de kıyı alanlarında petrol ve doğal gaz rezervlerinde önemli bir yere sahiptir. Sovyetler Birliği'nin çöküşüne kadar Hazar denizinin geniş bir alanında (Azerbaycan'da petrol üretimi bir yana) petrol üretimi tam anlamıyla gerçekleştirilmemiştir. Yabancı yatırım ve artan enerji fiyatlarının kombinasyonu Hazar'a kıyısı olan ülkelerde hem dünya hem de bölge petrol şirketleri yerel petrol tedariki iznini almıştır (EIAb, 2013: 1).

Bölgesel anlaşmazlıklar ve sınırlı arama, hidrokarbon kaynakların toplam miktarını belirlemeyi zorlaştırmaktadır. EIA'nın (Energy Information Administration) tahminlerine göre, alan düzeyinde veriler kullanılarak Hazar havzasında kara ve deniz sahalarında 48 milyar varil petrol ve 292 trilyon m³ doğal gaz rezervi bulunmaktadır. Bu rezervlerin çoğu özellikle Hazar'ın Kuzey kıyıları yakınında yer almaktadır (EIAb, 2013: 10). ABD Jeolojik

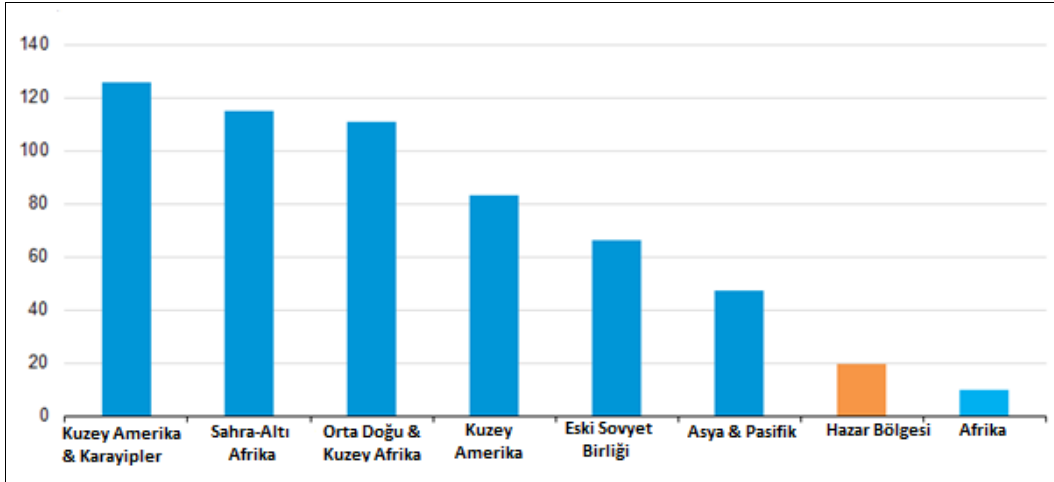
Araştırma Merkezinin (USGS) tahminine göre Hazar'da yaklaşık 20 milyar varil ham petrol ve 243 tcf (trilyon m³) doğal gazın teknik kazanılabilir ve keşfedilmemiş yatakları bulunmaktadır (EIAb, 2013). USGS, keşfedilmemiş petrol rezervlerinin % 65'inin ve doğal gaz rezervinin % 81'inin Güney Hazar havzasında olduğunu tahmin etmektedir (EIAb, 2013: 10).

Petrol rezervlerinin % 75'i doğal gaz rezervlerinin % 67'si Hazar kıyılarından 100 mil içeride yer almaktadır. Bu rezervlerin büyük kısmı açık deniz ya da Hazar kıyısında bulunmakta, küçük bir kısmı ise güney kıyılarda yer almaktadır. Hazar'ın toplam petrolünün % 41'i (19,6 milyar varil) ve doğal gazın % 36'sı (106 tcf) açık deniz alanlarındadır. Genelde petrol rezervleri, Hazar denizinin kuzey kesiminde açık deniz sahalarında toplu halde bulunurken, doğal gaz rezervlerinin büyük miktarı ise Hazar denizinin güney kesiminde açık deniz alanında yer almaktadır. Bunlara ek olarak petrolün % 35'i (16.6 milyar varil) ve doğal gazın % 45'i (130 tcf) özellikle Rusya'nın Kuzey Kafkasya bölgesinde karanın 100 millik kıyısı içindedir. Kalan 12 milyar varil petrol ve 56 tcf doğal gaz çoğunlukla Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'ın Hazar denizi kıyılarından uzakta dağılmıştır (EIAb, 2013: 8) (Şekil 2).

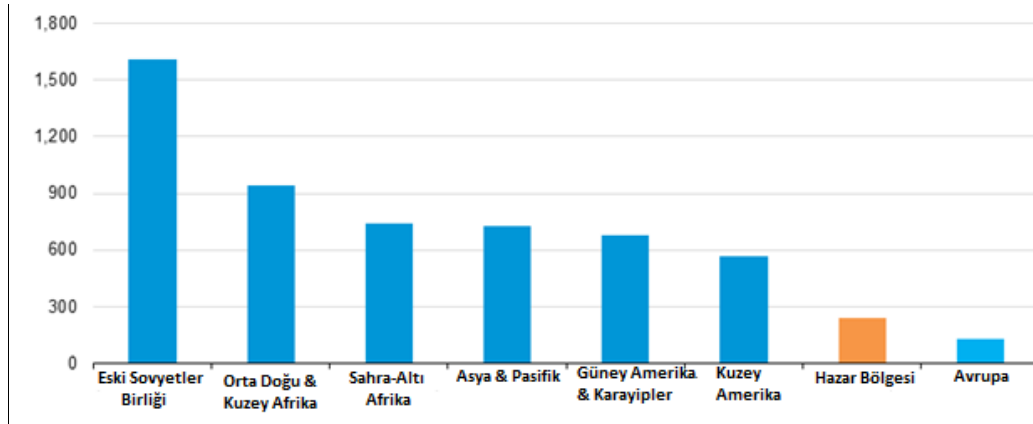
Şekil 2. Hazar Havzası Petrol ve Doğal Gaz Altyapısı. Kaynak: EIAb, 2013; Harunoğulları, 2016: 408.

EIA ve USGS tarafından yapılan çalışmalarda dünya bölgelerindeki keşfedilmemiş tahmini petrol kaynaklarının 120 milyar varilden fazlasının Kuzey Amerika ve Karayipler'de olduğu tahmin edilmektedir. Bununla birlikte Sahra-Altı Afrika'da yaklaşık 115, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da 110, Kuzey Amerika'da yaklaşık 82, Hazar Bölgesinde ise 20 milyar varil dolaylarında petrol olduğu tahmin edilmiştir (Şekil 3) (USGS, 2010; EIA, 2012).

Şekil 3. Dünyanın Keşfedilmemiş Tahmini Petrol Kaynakları¹, 2012 (Milyar Varil).

Keşfedilmemiş doğal gazın ise 1,500 tcf'den fazlasının eski Sovyetler Birliği ülkelerinde olduğu düşünülmektedir. Orta Doğu bölgesinin tahmini rezervlerle ikinci sırada olduğu dikkat çekmektedir. Hazar bölgesi keşfedilmemiş kaynakların ise yaklaşık 300 tcf olduğu tahmin edilmektedir (Şekil 4) (EIAd, 2012; USGS, 2010).

Şekil 4. Dünyanın Keşfedilmemiş Tahmini Doğal Gaz Kaynakları², 2012 (Tcf).

Hazar'ın kanıtlanmış petrol rezervinin 48 milyar varil doğal gaz rezervinin ise 14 trilyon m³ olduğu öngörülmektedir. Bu bölgede çok sayıda mevcut doğal gaz ve petrol boru hatları ile ilgili projeler bulunmaktadır. Bu projeler bölgedeki tüm enerji üreticisi ülkeler için son derece önemlidir. Hazar denizinde kıyıdaş ülkeler arasında Hazar açık denizindeki petrol ve doğal gaz paylaşımı ile ilgili hala anlaşmazlıklar mevcuttur. Devam eden görüşmeler 5 kıyıdaş ülke için bir çözüm üretmemiştir. Avrupa özellikle Hazar enerji kaynakları ile yakından ilgilenmektedir. Özellikle Azerbaycan ve Türkmenistan'dan gelecek enerjinin stratejik Güney koridoru güzergâhından sevk edilmesi Rusya'ya olan bağımlılığı azaltacaktır. İran ve özellikle Rusya bu tarz projeleri engellemektedir.

¹Keşfedilmemiş kaynaklar, keşfedilmemiş teknik kazanılabilir kaynaklardır. Hazar Bölgesi "Eski Sovyetler Birliği, İran hariç tüm Hazar Denizi Bölgesi kaynakları içermektedir.

²Keşfedilmemiş kaynaklar, keşfedilmemiş teknik kazanılabilir kaynaklardır. Hazar Bölgesi "Eski Sovyetler Birliği, İran hariç tüm Hazar Denizi Bölgesi kaynaklarını içermektedir.

Rusya ile Batı arasındaki rekabetin odağında Hazar denizi bulunmaktadır. Ukrayna'da meydana gelen son gelişmeler Hazar denizinin önemini daha da arttırmıştır (Stratfor, 2014). EIA'nın tahminlerine göre Hazar bölgesinde kanıtlanmış ve tahmini petrol ve doğal gaz rezervlerine bakıldığında Kazakistan'ın 31.2 tcf ile başı çektiği görülmektedir. En fazla rezervlere sahip diğer ülkeler sırasıyla 8.5 tcf ile Azerbaycan ve 6.1 tcf ile Rusya'dır. İran ve Özbekistan'ın rezervleri en düşük seviyededir (Tablo 1) (EIA, IHS EDIN, Eastern Bloc Research Energy Databook 2012).

Tablo 1. Hazar Havzasında Kanıtlanmış ve Tahmini Ham Petrol ve Doğal Gaz Rezervleri (2012).

Ülke	Ham Petrol (Milyar Varil)	Doğal Gaz (Tcf)
Azerbaycan	8.5	51
İran	0.5	2
Kazakistan	31.2	104
Rusya	6.1	109
Türkmenistan	1.9	19
Özbekistan	(s)	7
Toplam Hazar	48.2	292

(s) = Değer gösterilen ondalık basamak sayısı için çok küçük.

Dünya petrol rezervlerinin 1994-2015 yılları arasındaki miktarlarına bakıldığında 1994'te Hazar havzası petrol rezervlerinin toplamı 216.7 milyar varil iken bu miktarın 2015 yılı sonu itibarıyla 298.4 milyar varil olduğu görülmektedir. Özellikle en büyük rezerv artışı gösteren ülkeler Kazakistan ve Azerbaycan iken Rusya'da rezervlerde bir azalış yaşandığı dikkati çekmektedir (Tablo 2) (BP, 2015; BP, 2016).

Tablo 2. Hazar Havzası Ülkeleri Toplam İspatlanmış Petrol Rezervi 1994-2015 (Milyar Varil).

Ülkeler	1994	2004	2013	2014	2015	Dünya Toplamındaki Payı % (2015)	Rezerv Üretim Oranı (2015)
Azerbaycan	1.2	7.0	7.0	7.0	7.0	0.4	22.8
Kazakistan	5.3	9.0	30.0	30.0	30.0	1.8	49.3
Türkmenistan	0.5	0.5	0.6	0.6	0.6	♦	6.3
Rusya	115.1	106.5	106.0	103.2	102.4	6.0	25.5
³ İran	94.3	132.7	157.8	157.8	157.8	9.3	110.3
Özbekistan	0.3	0.6	0.6	0.6	0.6	♦	25.3
Toplam	216.7	256.3	302	299.2	298.4	17.5	239.5

♦% 0.05'ten az

Azerbaycan ve Kazakistan Hazar havzasında büyük petrol yataklarını içermesine rağmen, tüm bölge ülkelerinde önemli doğal gaz kaynakları da vardır. Keşfedilen en büyük doğal gaz rezervleri Azerbaycan'ın deniz alanlarının yanı sıra Türkmenistan, Kazakistan ve Özbekistan'da kara sahalarında da bulunmaktadır. Rusya ve İran da büyük doğal gaz yataklarına sahiptir (EIA, 2013: 14). ABD jeolojik araştırmalar merkezinin (USGS), yaptığı tahminlere göre teknik kazanılabilir kaynakların 20 milyar varil petrol ve 243 tcf doğal gaz henüz keşfedilmemiştir. Keşfedilmemiş kaynakların çoğu Güney Hazar havzasında anlaşmazlığın olduğu açık denizdedir. Ülkeler arasındaki Hazar'ın statüsüyle ilgili anlaşmazlık denizaltı alanlarındaki keşiflere engel olmaktadır (EIA, 2013).

³ İran'ın Hazar havzası ve diğer yerlerdeki rezervleri birlikte verilmiştir.

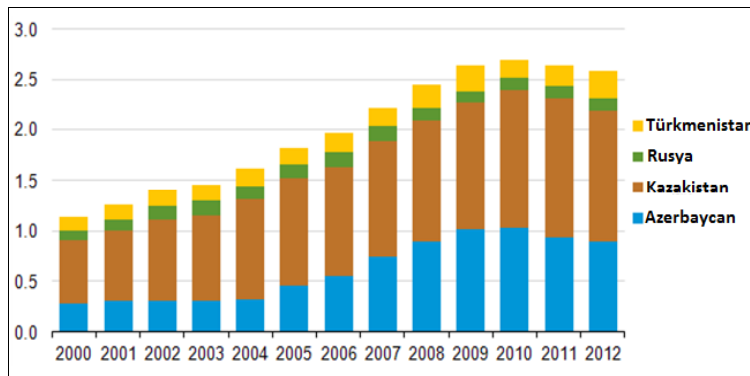
2015 yılı sonu itibariyle Hazar havzası ülkeleri içinde kanıtlanmış doğal gaz rezervlerinin en fazla olduğu ülke 34.0 trilyon m³ ile İran'dır. Bu miktarın ancak 2 trilyon m³'lük kısmı Hazar bölgesindedir. Geriye kalan yaklaşık 32.0 trilyon m³'lük kısmı İran'ın diğer alanlarında bulunmaktadır. Diğer en önemli doğal gaz rezervine sahip ülke ise 32.3 trilyon m³'lük doğal gazıyla Rusya'dır. Türkmenistan, 17.5 trilyon m³ doğal gaz rezerviyle üçüncü sırada yer almaktadır. Dolayısıyla İran, Rusya ve Türkmenistan bölgenin üç önemli doğal gaz rezervine sahip ülkesi konumundadır (Tablo 3) (BP, 2015; BP, 2016).

Tablo 3. Hazar Havzası Ülkeleri Toplam İspatlanmış Doğal Gaz Rezervi 2004-2015 (Trilyon m³)

Ülkeler	2004	2013	2014	2015	Dünya Toplamındaki Payı % (2015)	Rezerv Üretim Oranı (2015)
Azerbaycan	0.9	0.9	1.2	1.1	0.6	63.2
Kazakistan	1.3	1.5	0.9	0.9	0.5	75.7
Türkmenistan	2.3	17.5	17.5	17.5	9.4	241.4
Rusya	31.1	32.3	32.4	32.3	17.3	56.3
İran	27.5	34.0	34.0	34.0	18.2	176.8
Özbekistan	1.2	1.1	1.1	1.1	0.6	18.8
Toplam	64.3	87.3	87.1	86.9	46.6	632.2

Hazar havzasında 2012 yılında günde ortalama 2.6 milyon varil petrol üretilmiştir. Dünya, petrol arzının yaklaşık % 3.4'ünü Hazar açık deniz alanlarından sağlamıştır. Son 14 yıl içinde Kazakistan'ın kıyadaki petrol alanlarında, özellikle Tengiz rezerv sahası, bölgenin en büyük üretimini gerçekleştirmiştir. Azerbaycan 2006 ve 2008 yılları arasında Azeri-Çirak-Güneşli (ACG) petrol üretim sahalarında gelişme sağlamış ülkenin açık denizdeki üretimi Hazar üretiminin toplamdaki payını arttırmıştır. Diğer önemli petrol üretim alanları Rusya'nın Kuzey Kafkasya Bölgesi ve Türkmenistan'ın kıyıya yakın kara alanlarıdır. Hala Hazar denizi içinde bazı alanlar nispeten gelişmemiştir. Gelecekte bu alanların geliştirilmesiyle Hazar petrol üretimi daha da artacaktır. Hazar bölgesinin iki büyük petrol üreticisi olan Rusya ve İran yanında; bölge ülkelerinden Azerbaycan ve Türkmenistan'ın havzadaki petrol üretimi henüz küçük değerde kalmaktadır (EIAb, 2013: 11).

Hazar havzasında petrol üretimi 2000 yılından 2010 yılına kadar sürekli artış göstermiştir. 2010 yılından sonra üretimde azalış söz konusudur. Özellikle Azerbaycan ve Kazakistan önemli üreticiler konumundadır. Türkmenistan'da da son yıllarda üretimde artış yaşanmıştır (Şekil 5) (EIAc, 2013).

Şekil 5. Hazar Denizi Bölgesi Petrol Üretimi⁴ (2000-2012) (Milyon Varil/Gün).

⁴ Petrol üretimi ham petrol ve kira kondens içermektedir. Hazar bölgesinde İran ve Özbekistan'ın önemli bir üretimi yoktur. Hazar bölgesi dışındaki üretim söz konusu değildir.

Havza ülkeleri değerlendirildiğinde Azerbaycan, Türkmenistan, Kazakistan ve Rusya'nın petrol üretiminde 2004 yılından 2015 yılına kadar artış yaşandığı görülmektedir. Yıllar içinde Azerbaycan, Türkmenistan, Kazakistan'ın petrol üretiminde dalgalanmalar söz konusu iken Rusya'da sürekli bir artış yaşanmıştır. Hazar denizi kıyıdaş ülkelerinden İran'da 2004-2015 yılları arasında üretimde düşüş görülmektedir. Tabloda verilen rakam İran'ın tüm petrol bölgelerinde yaptığı üretimi göstermektedir. Özbekistan'da da üretimde düşüşler söz konusudur (Tablo 4) (BP, 2015; BP, 2016).

Tablo 4. Hazar Havzası Ülkeleri Petrol Üretimi 2004-2015 (Bin Varil/Gün).

Ülkeler	2004	2006	2008	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Dünya Toplamındaki Payı % (2015)
Azerbaycan	309	646	895	1023	919	872	877	849	841	1.0
Kazakistan	1248	1368	1485	1676	1684	1662	1720	1701	1669	1.8
Türkmenistan	194	187	211	220	220	229	240	249	261	0.3
Rusya	9335	9818	9950	10366	10518	10639	10779	10838	10980	12.4
İran	4201	4290	4361	4420	4466	3814	3611	3736	3920	4.2
Özbekistan	138	114	102	78	77	68	68	66	64	0.1
Toplam	15 425	16 423	17 004	17 783	17 884	17 284	17 295	17 439	17 735	19.8

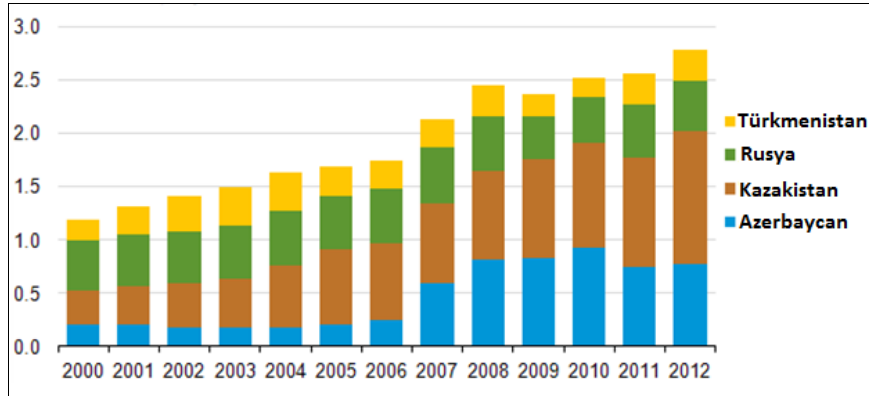
Azerbaycan'ın ve Kazakistan'ın doğal gaz üretiminin çoğu Orta ve Kuzey Hazar havzalarındadır, Azerbaycan'ın üretimi çoğunlukla deniz alanlarından elde edilmektedir. Azerbaycan'ın aksine Kazakistan'ın mevcut üretimi kara alanlarından gelmektedir. Kazakistan'ın gaz üretiminin yaklaşık dörtte biri Hazar havzasından uzakta ülkenin doğu kesiminden sağlanmaktadır. Türkmenistan, önemli bir doğal gaz üreticisi olmasına rağmen, üretimin sadece % 12'si Hazar bölgesinden (kıyıya yakın alanlardan) gelmektedir. Ülke üretiminin büyük kısmı güneydoğudaki alanlardan sağlanmakta, genellikle Çin ve Güney Asya'ya akmaktadır. Rusya ve İran (çok daha az ölçüde Özbekistan) büyük doğal gaz üreticileridir ancak fiilen Hazar bölgesinde üretimleri pek yoktur (EIAb, 2013: 14).

2011 yılında Hazar bölgesinde yıllık üretilen doğal gaz miktarı Azerbaycan'ın deniz havzası için 562 milyar m³, kara havzası için ise 183 milyar m³'tür. Kazakistan'da üretilen doğal gazın neredeyse tamamı Hazar bölgesi kara alanlarından yapılmıştır. İran'ın Hazar havzasında gerçekleştirdiği üretim söz konusu değilken, Rusya Hazar denizi alanından 17 milyar m³, kara alanından 468 milyar m³ üretim yapmıştır. Kazakistan üretiminin büyük kısmını Hazar kara alanından gerçekleştirmiştir (1,025 milyar m³). Deniz alanlarından yaptığı üretimle birlikte ülke üretimi 1,390 milyar m³ olmuştur. Türkmenistan doğal gaz üretiminin 283 milyar m³'ünü Hazar kara havzasından, 1 milyar m³'ünü ise Hazar deniz sahasından sağlamıştır. Özbekistan'ın toplam Hazar üretimi ise kara alanlarındaki 10 milyar m³ doğal gazdır (Tablo 5) (EIAd, IHS EDIN, Eastern Bloc Energy, Rigzone, Rystad Energy).

Tablo 5. Hazar Bölgesi Brüt Doğal Gaz Üretimi (2011) (Yılda Milyar m³).

Ülke	Hazar Deniz	Kara Havzası	Toplam Hazar Üretim	Toplam Ülke Üretim	Hazar Toplam Üretim %
Azerbaycan	562	183	745	745	100%
İran	0	0	0	7,915	0%
Kazakistan	(s)	1,025	1,025	1,390	74%
Rusya	17	468	485	23,686	2%
Türkmenistan	1	283	284	2,338	12%
Özbekistan	0	10	10	2,226	<1%
Toplam	580	1,969	2,549	38,300	7%

Hazar denizi bölgesinde 2000 yılından 2012 yılına kadar olan süre içinde doğal gaz üretiminde artışlar yaşanmıştır. Türkmenistan, Azerbaycan, Kazakistan ve Rusya'nın 2000 yılındaki toplam Hazar üretimi 1.2 tcf seviyesinde iken bu rakam 2012 yılında yaklaşık 2.7 tcf seviyesine ulaşmıştır. 2012'de Rusya dışında sözü edilen tüm bölge ülkelerindeki doğal gaz üretimi artış göstermiştir (Şekil 6) (EIAC, 2013).

Şekil 6. Hazar Denizi Bölgesi Brüt Doğal Gaz Üretimi⁵ (2000-2012) (Tcf- Yıllık).

Hazar havzası ülkelerinin doğal gaz üretimlerinde 2004-2014 yılları arasında dalgalanmalar dikkat çekse de üretimde bir artış olduğu görülmektedir. Tüm bölge ülkeleri 2004 yılındaki üretimi 2014 yılında yükseltmişlerdir. 2015 yılında Rusya 2004 yılındaki aynı değerde kalmış, diğer tüm bölge ülkelerinde üretim artışı yaşanmıştır. Bu dönemde Azerbaycan'da her ne kadar 2011 yılı üretimi 2010 yılı üretiminden düşüş göstermiş olsa da 2004 yılından 2015 yılına kadar 2011 yılı hariç tutulursa, bir üretim artışı söz konusudur (Tablo 6) (BP, 2016).

Tablo 6. Hazar Havzası Ülkeleri Doğal Gaz Üretimi 2004-2015 (Milyar m³).

Ülkeler	2004	2006	2008	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Dünya Toplamındaki Payı % (2015)
Azerbaycan	4.5	6.1	14.8	15.1	14.8	15.6	16.2	17.6	18.2	0.5
Kazakistan	9	8.9	11.6	10.5	10.5	11.3	11.9	12.2	12.4	0.3
Türkmenistan	52.8	60.4	66.1	42.4	59.5	62.3	62.3	69.3	72.4	2.0
Rusya	573.3	595.2	601.7	588.9	607.0	592.3	604.7	581.7	573.3	16.1
İran	96.4	111.5	130.8	152.4	159.9	166.2	166.8	182.0	192.5	5.4
Özbekistan	54.2	56.6	57.8	54.4	57.0	56.9	56.9	57.3	57.7	1.6
Toplam	790.2	838.7	882.8	863.7	908.7	904.6	918.8	920.1	926.5	25.9

⁵ 2012 değerleri ön tahminlerdir. Hazar bölgesinde İran ve Özbekistan'ın önemli bir üretimi yoktur. Hazar bölgesi dışındaki üretim söz konusu değildir.

Hazar bölgesi ülkelerinin günlük petrol tüketimleri değerlendirildiğinde bölge ülkelerinden Özbekistan hariç diğer ülkelerin 2004 ile 2015 yılları arasındaki dönemde tüketimlerinde artış yaşanmıştır. En yüksek artışın Rusya Federasyonu ve İran ülkelerinde olduğu dikkat çekmektedir. Bu ülkelerdeki ekonomik gelişme, tüketim artışındaki en önemli neden olarak görülmektedir (Tablo 7) (BP, 2005; BP, 2016).

Tablo 7. Hazar Havzası Ülkeleri Petrol Tüketimi 2004-2015 (Bin Varil/Gün).

Ülkeler	2004	2006	2008	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Dünya toplamında ki payı % (2014)
Azerbaycan	88	96	74	71	89	92	101	99	99	0.1
Kazakistan	196	211	230	196	256	275	276	285	271	0.3
Türkmenistan	112	107	116	119	128	132	141	143	146	0.1
Rusya	2660	2762	2861	2878	3074	3119	3145	3255	3113	3.3
İran	1549	1581	1954	1875	1904	1915	2048	2013	1947	2.1
Özbekistan	146	103	93	76	71	63	60	59	59	0.1
Toplam	4 751	4 860	5 328	5 215	5 522	5 596	5 771	5 854	5 635	6.0

Hazar bölgesi ülkeleri doğal gaz tüketimlerinin 2004 ile 2015 yılları arasında dalgalanma gösterdiği görülmektedir. Bu dönemde doğal gaz tüketimi en çok artan bölge ülkeleri Rusya, İran ve Türkmenistan'dır. Özbekistan'ın 2004'deki yıllık 43.4 milyar m³'lük tüketimi 2015 yılında 50.3 milyar m³ olmuştur. Bu durum, süreç içinde Özbekistan'ın petrol kullanımının yerini büyük ölçüde doğal gazın aldığını göstermektedir (Tablo 8) (BP, 2015; BP, 2016).

Tablo 8. Hazar Havzası Ülkeleri Doğal Gaz Tüketimi 2004-2015 (Milyar m³)

Ülkeler	2004	2006	2008	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Dünya toplamındaki payı % (2015)
Azerbaycan	8.3	9.1	9.2	7.4	8.1	8.5	8.6	9.4	9.8	0.3
Kazakistan	5.7	7.9	7.0	4.5	5.1	6.8	7.0	7.6	8.6	0.2
Türkmenistan	15.0	18.4	21.4	22.6	23.5	26.3	22.9	27.7	34.3	1.0
Rusya	389.3	415.0	416.0	414.1	424.6	416.2	413.5	411.9	391.5	11.2
İran	98.7	112.0	133.2	152.9	162.2	161.5	162.9	180.0	191.2	5.5
Özbekistan	43.4	41.9	48.7	40.8	47.6	47.2	46.8	48.8	50.3	1.4
Toplam	560.4	604.3	635.5	642.3	671.1	666.5	661.7	693.4	685.7	19.4

DEVLETLERİN HAZAR BÖLGESİNE YÖNELİK İZLEDİĞİ POLİTİKALAR

20. ve 21. yüzyıldaki petrol savaşları belki de gelecekte olacakların yanında hiç kalacaktır. Petrol sonu olan sınırlı bir kaynaktır. Önümüzdeki 20-30 yıl içinde Çin'in artan endüstriyel talepleri ile Hindistan ve Güney Doğu Asya toplumlarının artan endüstriyel taleplerinin karşısında hızla azalan petrol kaynaklarına olan ihtiyaç çok daha fazla yükselecektir. Petrolü en fazla tüketen ABD, Avrupa ve Japonya hızla tükenen rezervler için Çin, Hindistan ve diğer uluslarla yarış halindedir.

Dünya petrol kaynaklarını ABD'nin kullanımına geçirmek için ortaya çıkartılan Amerikan politikaları ve kampanyaları, ikinci dünya savaşı sonrası Amerikan yönetimlerinin dış politikalarında hep ön planda olmuştur. ABD, Dünya petrol kaynaklarını kontrolü altında tutmayı bir ulusal güvenlik sorunu olarak değerlendirmiştir. Bu

yöndeki tehditleri bertaraf etmek amacıyla, askeri güç dâhil olmak üzere, elindeki bütün kaynakları seferber etmekten kaçınmayan ABD'ye göre Hazar Denizi ve Orta Asya enerji kaynaklarının stratejik önemi üst seviyede olmuştur.

İran ve Irak'ın "ispatlanmış" doğal gaz-petrol rezervlerinin, Hazar'ın "muhtemel" rezervlerine eşit olması Hazar'ın ön plana çıkarılmaya çalışılmasının en önemli nedenidir. Kuzey denizindeki rezervlerin pahalı ve tükenmek üzere olması, kendi enerji arz güvenliğini sağlayacak başka bir yer olmaması sebebiyle Batı, Hazar'a ve Orta Asya'ya yatırım yapmaktadır (Özkan, 2003: 49). Bölgenin gerek stratejik değeri ve gerekse sahip olduğu doğal kaynaklar ve ayrıca yeni Türk Cumhuriyetlerinin doğal kaynaklarının uluslararası pazara ulaşım yolu üzerinde bulunması Rusya Federasyonu'nu her zaman devrede tutacak unsurlardır. Rusya Federasyonu için, petrol ve doğal gazın üretilmesi ve ihracı, gelirlerinin yaklaşık yarısına eşit olması nedeniyle, yaşamsal önemdedir. Dolayısıyla, Rusya Federasyonu'nun bölgedeki gücü özellikle sahip olduğu zengin petrol ve doğal gaz rezervlerinden kaynaklanmaktadır. Moskova, bölgede enerji alanında hâkim güç olma hedefini değiştirmemiştir. Azeri ve Kazakistan petrolü büyük oranda Rusya üzerinden dünya pazarlarına iletilmektedir (Metin, 2004: 192).

Ekonomik olarak yeni bir küresel güç güvenlik açısından da bölgesel bir güç olan Çin, Şangay İşbirliği Örgütü içerisinde Rusya ve enerji zengini Orta Asya ülkeleriyle işbirliği yapmaktadır. Çin'in ekonomik kalkınması ve dünya gücü haline gelmesi enerji kaynakları tedarikine ve enerji güvenliğine bağlıdır (Eslen, 2008: 29).

Hazar Denizi; bulunduğu konum, çıkarılan yer altı kaynaklarının taşınma şeklinin Türkiye'yi yakından ilgilendirmesi (Bakü-Ceyhan Boru Hattı veya Türk Boğazlarının kullanımı), bölgedeki kültürel ve tarihsel yapının, etnik özelliklerin Türkiye ile olan yakınlığı dolayısıyla ülkemiz için hayati öneme sahiptir (Metin, 2004: 1).

ABD'nin Hazar Havzası Enerji Politikaları

SSCB'nin dağılmasından sonra iki kutuplu dünya düzeni yerini tek kutuplu bir düzene bırakmış ABD, bu yeni dünya düzeninde tek süper güç olarak kalmıştır. 1940'lı yıllarda jeopolitikçi Spykman, "Eski Dünya" şeklinde tanımladığı Orta Doğu ve Büyük Avrasya'da ABD'nin mutlak bir etki alanı oluşturması gerektiğini belirtmiştir. Bölgedeki enerji kaynaklarının uluslararası güç dengesini bozabilecek ölçekte olması bunun temel gerekçesidir. Spykman, bölgedeki enerji kaynaklarını ele geçiren devletin, Amerikan çıkarlarını tehdit edebileceği gibi uluslararası güç dengesini de kendi lehine değiştirebileceğini ifade etmiştir (Ayhan, 2009: 42).

20. yüzyılın en büyük savaşçı ülkesi olan ABD bu politikasını 21. yüzyılda da sürdürmektedir. Dış politikasının temelini oluşturan ve yaşama geçirilen "Monro doktrini"ne göre ABD, büyüyen ekonomisi için yeni pazarlara ihtiyaç duyduğundan Amerika'nın çıkarlarının korunması için ülkeyi genişletmek zorundadır. Yaşanan siyasi ve ekonomik genişlemelerin sonucunda, ABD dış politikası, 1900'lerin başından itibaren korkunç bir saldırganlığa dönüşmüş ve saldırganlığı sömürgecilik ile sonuçlanmıştır (Özey, 2007: 29-30). ABD için 1940'lardan beri petrol önemli bir dış politika aracı olmuş ve Washington'un enerji politikası yurt dışında askeri makamlarca desteklenmiştir. ABD'nin, Irak'a ve Afganistan'a yaptığı müdahaleler Orta Doğu'ya politik bakış açısını değiştirmiştir. Orta Doğu petrollerine alternatif olarak, ABD üç bölgeyi hedef almıştır: Latin Amerika, Gine

Körfezi civarındaki Afrika ülkeleri (özellikle Nijerya) ve Hazar havzasında bulunan Azerbaycan ile Kazakistan. ABD deniz kuvvetleri Afrika sahilinden, Güney Çin Denizi'ne kadar olan petrol rotalarına etkide bulunmuştur. Fransa, Çin ve diğer ülkeler de yeni petrol kaynakları elde etmek için ABD ile yarış halinde olmuşlardır (Stern, 2001: 239). SSCB'nin dağılmasıyla birlikte Avrasya'da güç boşluğu oluşmuş, Hazar havzasında yer alan zengin enerji kaynakları dünya gündemine oturmuş, bölge ABD'nin ilgi odağı haline gelmiştir (Bayraktar, 2008: 214).

ABD'nin enerji havzaları üzerindeki etkisi ancak Orta Doğu enerji havzasıyla sınırlı kalmıştır. Diğer bir büyük enerji havzası ise Rusya'nın kontrolü altındadır. Rusya, enerji dağıtımında dünyada tekel olma yolunda ilerlemektedir. ABD'nin aksine Rusya, enerjiyi kontrol etmekle birlikte, aynı zamanda enerjiyi tek elden dünya piyasalarına dağıtmaktadır. Enerji açısından ABD'nin, kendisinin de pek fazla güvende olmadığı Orta Doğu'ya bağımlı olması riskli olduğu gibi Rusya'ya bağımlı olması da risklidir (Adıbelli, 2009: 307-308).

ABD günümüzde, kendi jeopolitik amaçlarına uygun olmaktan çok uzakta bir Avrasya ile karşı karşıyadır. Artık yeniden küresel güç olma potansiyeli olmasa da, petrol fiyatlarının da yükselmesiyle ekonomisini güçlendiren Rusya Federasyonu yükselişini sürdürmektedir ve artık ABD Avrasya'da Rusya'nın gücünü kırmak istemektedir. Yükselen Çin, ekonomik potansiyeli ile küresel bir oyuncu ve askeri gücü ile bölgesel bir güçtür ve bu durum ABD'nin Avrasya çıkarlarına ters düşmektedir (Eslen, 2008: 44). ABD için Türkiye'nin jeopolitik-jeostratejik önemi giderek artmaktadır. Türkiye kuzey-güney, doğu-batı arasında bir geçiş bölgesinde bulunmakta, enerji köprüsü oluşturma potansiyeli ile küresel enerji dengeleri içinde değer kazanmaktadır.

Brzezinski'ye göre ABD coğrafi uzaklığa rağmen SSCB'nin dağılmasından sonra Avrasya'da jeopolitik ve jeoekonomik çıkarı olmasından dolayı bölgede önemli bir aktör olmalıdır (Özey, 2003: 69). Bölge hem Türkiye hem ABD için büyük bir önem taşımaktadır. Hazar havzası enerjisini Batı'ya aktarmak açısından Türkiye, enerji güzergâhı olarak ABD için değerlidir. ABD bakımından Rusya'dan Türkiye'ye girerek Batı'ya açılması planlanan enerji yolları ABD'nin çıkarlarına aykırıdır. Hazar'daki enerji kaynaklarının, Rusya by-pas edilerek Türkiye üzerinden Batı'ya aktarılması ABD'nin çıkarlarına daha çok uyduğundan ABD, Türkiye ile ilişkilerine bu anlamda önem vermektedir (Eslen, 2008: 59). ABD, Orta Doğu enerji kaynaklarına erişim ve bu rezervlerin iletim hatlarının kontrolünü ele geçirmek için verdiği mücadelede, Carter Doktrini ile başlattığı girişimlerin benzerini (Pamir, 2005: 73) 11 Eylül sonrası Hazar Bölgesi'ne yönelik hayata geçirmiştir. ABD, Hazar petrollerinin Batıya güvenli bir şekilde Türkiye üzerinden ulaştırılması için doğu-batı koridorunun ana hattı olan BTC petrol boru hattının yapımında önemli rol oynamıştır (Pamir, 2007; Bayraktar, 2008: 216). Hazar Bölgesindeki çekişmelerin esas sebebi bu bölgedeki petrol ve doğal gaz yataklarının üretiminden ziyade, üretilen petrol ve doğal gazın tüketileceği yerlere taşınmasıdır. Limana yakın üretim alanlarında, taşıma işlemlerinin limandan gemilerle doğrudan yapıldığından çok fazla problem çıkmamaktadır. Ancak üretim alanı denize uzak ise, üretilen doğal gaz ve petrol, tüketileceği ülkeye kadar ya doğrudan boru hatları ile taşınmakta ya da boru hatları ile siyasi ve ekonomik olarak uygun görülen ilk limana sevk edilmekte, bu limanlardan gemiler ile taşınıp tüketileceği ülkeye götürülmektedir. Hazar havzasında bulunan zengin enerji kaynaklarının Batı pazarlarına taşınmasında en kısa ve güvenli yol Türkiye'den geçmektedir. Rusya'nın kontrolündeki enerji iletim hatları Rusya'nın Batı'ya karşı kullanacağı en önemli politik ve ekonomik bir silahtır. Rusya'nın Batı üzerindeki etkisini azaltmak için ABD ve

Batı ülkeleri enerji hatlarının Türkiye üzerinden Batı'ya ulaşmasını ve Türkiye'nin enerji terminali olmasını daha güvenli ve ekonomik görmektedir.

Kafkasya jeopolitiğinde önemli yer tutan ülkeler bağımsızlıklarını kazandıktan sonra ABD, bölgeye yönelik petrol politikalarını hayata geçirmek için çalışmalar yapmıştır. Bu çerçevede ABD'nin bölgeye yönelik hayata geçirdiği stratejinin temelinde, bölgedeki enerji kaynaklarının geliştirilmesini sağlamak ve diğer güçlerin etkisini bertaraf etmek vardır (Kleveman, 2004: 256). ABD'nin bölgede yerleşme ve etkinlik arayışını şu başlıklar altında toplamak mümkündür (İlhan, 2004: 146):

1. Rusya Federasyonu, Çin, Hindistan ve Orta Asya Cumhuriyetlerinin birbirleriyle ortaklık kurarak Doğu Avrasya'da gerçekleştirecekleri güç odağının oluşumunu önlemek, zayıflatmak ve karşı önlem almak.
2. Bölgede bulunan kitle imha silahlarının yanlış ellere geçmesini önlemek.
3. Enerji kaynakları üzerinde söz sahibi olmak.
4. Kökten dinci akımları ve terörü önlemek.

ABD, Baltık bölgesinde Rusya'nın denize açılmasını denetlemek istemekte ve aynı zamanda Doğu Avrupa ülkelerini demokratikleştirip NATO içine çekerek Rusya'yı çevrelemek düşüncesindedir. ABD, Romanya ve Bulgaristan'da üs kurarak ve Karadeniz'i kontrol ederek NATO üzerinden Karadeniz'e girmek ve Güney Kafkasya'ya yerleşerek çevreleme hattını genişletmek istemektedir. Hazar Havzası ve Orta Asya ülkeleri, ABD'nin çevreleme hattının uzantısını ve aynı zamanda güç mücadelesindeki yaşam sahasını oluşturmaktadır. Kaybettiği coğrafi bölgelere yerleşmek isteyen ABD, küresel üstünlüğünü sürdürmek için, Rusya'yı çevreleyerek bu coğrafya üzerindeki enerji zenginliklerini kontrol etmek düşüncesindedir (Eslen, 2008: 71).

Çin, Asya-Pasifik jeopolitik bölgesinin merkezinde bulunan siyasi ve ekonomik bir güç ülkesidir. Kuzey Asya, Kuzeydoğu Asya, Güneydoğu Asya, Güney Asya ve Orta Asya bölgeleri ile doğrudan bağlantısı bulunmaktadır. ABD, Çin'in enerji kaynaklarına ulaşımını kuzey-güney ekseninde uzanan bir hatla kesmek istemektedir. ABD, 21. yüzyılda Çin'i kuşatma stratejisini gerçekleştirmek istiyorsa Çin'in doğrudan bağlantılı bulunduğu bölgeler ile birlikte Afganistan ve Hint Okyanusunu da kontrol altına almak zorundadır (Erol ve Tunç, 2003: 11-21).

ABD'nin Avrasya'nın doğusunda oluşması muhtemel Çin-Rus-Hint ortaklığına karşı Orta Doğu ve Orta Asya'da uyguladığı politikalar Türkiye'nin uzun dönemli çıkarları ile örtüşmektedir. Türkiye'nin menfaatleri doğrultusunda ABD'nin bölge politikalarını desteklemesi ancak uygun gördüğü koşullarda söz konusu olabilir. Balkanlar, Kafkasya, Orta Doğu ve Orta Asya Türkiye'nin jeostratejik ufku ve stratejik ilgi alanlarıdır. Bu bölgeler Türkiye için güvenlik, ekonomik ve politik açıdan oldukça önemlidir. Dolayısıyla Türkiye'nin uygun gördüğü bir zeminde, bu bölgelerde etkin siyasi ve ekonomik rol üstlenen ABD ile uyumlu bir politika izlemesi, ülkemiz için önem arz etmektedir (İlhan, 2004: 150).

Rusya Federasyonu'nun Hazar'a Yönelik Politikaları

Rusya'nın ihracatının büyük kısmını enerji kalemi oluşturmaktadır. Uluslararası ilişkilerde enerjiyi büyük bir politik ve ekonomik güç olarak kullanan Rusya, askeri gücünü uluslararası ilişkilerde tamamen devre dışı

birakmamıştır. Rusya, Hazar bölgesinde en büyük askeri güç konumundadır. Rusya'nın aynı zamanda Hazar kıyısındaki askeri üslerini yenileme çalışmaları da devam etmektedir (Gleason, 1999: 139). Rusya dünyada enerji alanında politika üreten en önemli aktörlerden biridir. Moskova, Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra, hem Rusya'nın uluslararası alanda kabulünü sağlamak hem de eski Sovyetler Birliği ülkeleri üzerindeki etkisini sürdürmek için Sovyetler Birliği dış politikasının iki önemli aracı olan sert askeri güç ve ideolojik tutumunu değiştirmeye karar vermiştir. Enerji, Rusya'nın en önemli ekonomik ve politik önceliğidir. Enerji konusu 21. yüzyılın dünyasında, Rusya'nın askeri olmayan "yumuşak gücünün" temeli olarak kabul edilmektedir (Bochkarev, 2006: 1). Ancak bu durum, Rusya'nın askeri gücünü uluslararası ilişkilerde tamamen devre dışı bıraktığı anlamına da gelmemektedir. Rusya, Hazar bölgesinde en büyük askeri güç konumundadır. Rusya'nın aynı zamanda Hazar kıyısındaki askeri üslerini yenileme çalışmaları da devam etmektedir (Gleason, 1999: 139).

Sovyetler Birliğinin çöküşünden önce, büyük oranda bir Rus gölü olan Hazar denizi, bağımsız devletler olarak Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'ın ortaya çıkışıyla Rusya, Hazar denizi havzası zenginliklerinin beş (Brzezinski, 2005:135) talepkarından yalnızca birisi durumuna düşmüştür. Bağımsız Orta Asya devletlerinin ortaya çıkışı, Rusya'nın güneydoğu sınırlarının bazı yerlerde kuzeye doğru bin milden fazla geri çekilmesi anlamına geliyordu. Yeni devletler artık, yabancıların ilgisini çeken muazzam maden ve enerji kaynaklarına hâkim olmuştur (Brzezinski, 2005: 135). Rusya, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra "yakın çevre" politikasını izleyerek kendisinden ayrılan ülkeleri yanında tutmaya, onları kontrol etmeye başlamıştır. Özellikle Kazakistan, Türkmenistan ve Azerbaycan ile yakın ilişkiler kurarak petrol ve doğal gaz antlaşmaları imzalamış ve bu suretle de onların enerji kaynaklarını da çevre ülkelere satarak büyük bir ekonomik gelir elde etmeye başlamıştır. Kendisi aynı zamanda büyük doğal gaz ve petrol kaynakları sahibi olan Rusya, enerji kaynaklarının kontrolü konusunda ABD, Türkiye, İran gibi devletlerle rekabet halindedir. 1990'lı yılların ortalarından itibaren Batılı devletlerin zengin enerji kaynaklarına sahip Güney Kafkasya'ya ilgilerini artırmaları sonucu Rusya'nın bölgedeki nüfuzu zayıflamaya başlamıştır. Rusya bu durumu ekonomik çıkarlarına ve güvenliğine bir tehdit olarak algılamaya başlamıştır (Çapraz, 2006: 125). Bu durum bölgede yeni bir rekabet şeklini doğurmuştur. Bu rekabette jeostratejik konum ve ekonomik bakımdan çok önemli olan enerji kaynakları en baskın rolü oynamaktadır.

Avrasya coğrafyasında jeopolitik etkinliği oldukça yüksek olan Rusya, hem kendi enerji kaynaklarını hem de çevre ülkelerin enerjilerini Avrupa'ya ve Uzak Doğu'ya göndererek (Eslen, 2008: 28) yeniden yükselişe geçen küresel bir güç olma özelliğini geliştirmiş ve küresel enerji dengeleri içindeki rolünü de arttırmıştır. Bölgede doğal gaz rezervlerine sahip ülkeler içinde birinci sırada yer alan Rusya ile ikinci sıradaki İran'ın birlikte hareket etmeleri halinde doğal gaz tekeli kurma imkânı yakalayabileceklerdir. Ayrıca Rusya, Avrupa'yı besleyen bir başka önemli doğal gaz kaynağı olan Cezayir ile de birlikte hareket etme istikametinde ilişkilerini geliştirerek kozunu güçlendirmektedir (Eslen, 2008: 58).

Avrasya bölgesinde Rusya'nın temel politikası, bölgede artan ABD etkisini kontrol etmek, bölgeye yabancı yatırım girişimlerini engellemek, Türkiye'nin de dahil olduğu Rusya'yı dışlayan projelere olanak tanımamaktır (Akdemir vd., 2004: 61). Rusya, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra enerji kaynakları nedeniyle bölgeye

gelen çok uluslu firmaları rakip olarak görmekten çok onları bir fırsat olarak görmüştür. Rusya, bu firmalar ve enerji kaynağı sahibi olan yakın çevre ülkeleriyle işbirliğini artırarak, hegemonik varlığını yitirse de etkinliğini bir ölçüde koruyabilmeyi hedeflemiştir (Bilgin, 2005: 48-49).

Bölgenin stratejik değeri ve sahip olduğu kaynaklar ve ayrıca yeni Türk Cumhuriyetlerinin doğal kaynaklarının uluslararası pazara ulaşım yolu üzerinde bulunması Rusya Federasyonu'nu her zaman devrede tutacak unsurlardır. Rusya Federasyonu için, petrol ve doğal gazın üretilmesi ve ihracı, gelirlerinin yaklaşık yarısına eşit olması nedeniyle, yaşamsal bir öneme sahiptir. Dolayısıyla Rusya Federasyonu'nun bölgedeki gücü özellikle sahip olduğu zengin petrol ve doğal gaz rezervlerinden kaynaklanmaktadır. Kafkasya ve Hazar bölgesinden, uluslararası pazara petrol ve gaz ihracat yolları Rusya Federasyonu toprakları üzerinden geçmektedir. Rusya Federasyonu bölgede, enerji alanında hâkim güç olma hedefini devam ettirmektedir. Azeri petrolü ve Kazakistan petrolü Rusya Federasyonu üzerinden dünya pazarlarına ulaşmaktadır. Bölgede yapılan petrol ve doğal gaz üretiminin, ilave yatırımlar ve teknolojik yenilikler başta olmak üzere, yeni ihracat güzergâhlarının bulunarak geliştirilmesine bağlı olarak, hızla artması beklenmektedir (Metin, 2004: 218). Dünyanın en büyük petrol ihracatçılarından biri olan Rusya, gerektiğinde enerjiyi bir silah gibi kullanabilmektedir. Bölgesinde daha fazla kaybetmeye tahammülü olmayan Rusya, ABD karşısında Çin ile stratejik işbirliği yaparak güç kazanmaktadır (Eslin, 2008: 71).

Rusya, birçok sebepten dolayı Orta Asya'yı önemli addetmektedir. Bu sebepler şu şekilde sıralanabilir (İlhan, 2004: 143):

1. Rusya dış politikasında etkin jeopolitik bir güç olmak istiyorsa Orta Asya üzerindeki etkisini sürdürmelidir.
2. Orta Asya üzerinde başka güçlerin söz sahibi olması Rusya'yı tehdit eder, Rusya'ya etnik sızmalar, göç ve terör olasılıkları artırır.
3. Orta Asya devletlerinde özellikle Kazakistan'da Rus hakları ve malları bulunmaktadır.
4. Bölgedeki zengin hidrokarbon kaynakların Rusya üzerinden Rusya'nın kontrolünde bölge dışına taşınması ülke için vazgeçilmezdir.

Türkiye bölgeye yönelik politikalarında, Rusya'nın Orta Asya ve Hazar havzası ile ilgili jeopolitik kaygıları ve izlediği politikaları mutlaka dikkate almak durumundadır.

Kafkasya, Rusya için Orta Asya ve Avrupa arasında geçiş güzergâhı ve Rusya'nın Karadeniz-Boğazlar-Akdeniz yoluyla Süveyş Kanalına ulaşmasına imkân sağlamaktadır. Bu yönüyle Kafkasya, Rusya'nın stratejik çıkarları açısından oldukça önemli bir jeopolitik bölgedir. Kafkasya'nın dağlık coğrafi yapısı bölgede ulaşım ağının ve alternatif yolların sınırlı olması Rusya açısından Kafkasya'da deniz taşımacılığının stratejik önemini arttırmaktadır. Rusya'nın Karadeniz kıyısında küçük bir çıkış noktası bulunmaktadır. Rus nüfusunun çoğunlukta olduğu Krasnodar, Rostov ve Stavropol bölgelerindeki istikrarın korunması Rusya'nın menfaatleri açısından önemlidir. Kafkaslarda yaşanacak büyük bir etnik çatışma ve savaş durumunda Rusya'nın Karadeniz'e çıkış noktasını kaybetmesi halinde, Karadeniz-Boğazlar-Akdeniz-Süveyş kanalı yoluyla sıcak denizlere çıkma olanağı

bertaraf edilecektir. Bu durumda Rusya, dünya pazarlarına ürün ihracında büyük oranda kayba ve zarara uğrayacaktır (Sönmez 1996: 208; Tavkul, 2010).

Rusya enerji politikaları, Orta Asya ve Kafkaslarda üretilen petrol ve doğal gazın Kafkasya-Rusya-Avrupa güzergâhından geçmesi temeline dayanmaktadır. Boğazlardan geçen petrole kısıtlama getirilmesi Rusya tarafından kabul edilmemektedir. Buna en güzel örnek Bakü-Tiflis-Ceyhan hattının gerçekleşmesini engellemeye çalışmış olması ve bu hatta alternatif hatları projelendirmesidir (Aras, 2001: 58-59). Yeniden oluşan dünya düzeninde Türkiye- Rusya ilişkileri yeni bir boyut kazanmıştır. Rusya'nın bölgede güçlü olabilmesi için Türkiye ile işbirliği yapması her geçen gün daha önemli hale gelmektedir. Türkiye, sahip olduğu coğrafik, jeopolitik ve jeostratejik konumu nedeniyle Rusya için vazgeçilemez bir ülkedir.

AB'nin Enerji Politikaları

AB'nin kuruluşundan bu yana Birliğin enerji politikası ile ekonomik büyümesi aynı paralelde gelişme göstermiştir. Üye ülke sayısının çoğalmasıyla birlikte nüfusun artması ve ekonomisinin büyümesi AB'nin enerji ihtiyacını hızlı bir biçimde yükseltmiştir (Yorkan, 2009: 25). Dünya enerji piyasasında önemli bir paya sahip olan AB tükettiği enerjinin büyük bir kısmını (% 70 oranında) ithal etmektedir. Bu durum AB için enerji güvenliği konusunu hayati duruma getirmiştir (Erdoğan, 2011: 28). 1970'li yıllarda yaşanan iki petrol krizinden sonra enerji güvenliği sanayileşmiş ülkelerin enerji kaynaklarını çeşitlendirmesini ve OPEC üyesi olmayan alanlarda artan üretimi ortaya çıkarmıştır. Avrupa bütün olarak önemli bir doğal gaz ithalatçısıdır. Avrupa'nın son yıllarda doğal gaz üretimi azaldığı gibi ithal doğal gaza olan bağımlılığı da artmıştır. Dünyanın en büyük enerji ithalatçısı olan AB üyesi ülkeler kendi enerji arzının neredeyse % 55'ini; petrolün yaklaşık % 84'ünü, doğal gazın % 64'ünü ithal etmektedir. Avrupa Komisyonu, AB ülkelerinin 2030'da doğal gaz ihtiyacının % 80'den fazlasını ithal edeceğini tahmin etmektedir (Muradkhanli, 2013).

AB'nin enerji arz güvenliği sorunu ilk kez 1970'li yıllarda görülen petrol kriziyle yaşanmıştır. 1991 yılında SSCB'nin dağılması, Körfez savaşları ve 11 Eylül gibi olaylar küresel enerji güvenliğini büyük oranda etkilemiştir. 2006 yılında yaşanan Rusya-Ukrayna krizi Birliğin enerji güvenliği sorununu derinleştirmiştir. Bu kriz birçok Avrupa ülkesini etkilemiş, pek çok Avrupa ülkesindeki doğal gazda % 30 oranında kesintiler yaşanmıştır. 2009 yılı başında ikinci Ukrayna-Rusya krizi AB'ye enerji arz güvenliği konusunda acil çözümleri hayata geçirme zorunluluğu doğurmuştur (Yorkan, 2009: 33).

AB komisyonunun 2006 yılında hazırladığı rapora göre AB'nin enerji bağımlılığının önümüzdeki 20-30 yıl içinde daha da artacağına, sanayileşen diğer alanların da taleplerinin yükseleceğine dikkat çekilmiştir. AB'nin doğal gaz talebinin % 80'i sadece üç ülkeden (Rusya, Cezayir, Norveç), sağlanmaktadır (Şekil7). AB için enerji kaynaklarının güvenliği hayati olduğundan bu kaynaklar mutlaka çeşitlendirilmelidir. Enerji kaynaklarına olan ihtiyacı her geçen gün artan AB, özellikle Çin ve Hindistan'ın enerji piyasasındaki taleplerini de gözlemlemektedir. Bu ülkelerin enerji talepleri karşısında AB, acil kararlar almak ve aktif politikalar geliştirmek zorunda kalmıştır (Erdoğan, 2011: 29).

Şekil 7. AB Devletleri Doğal Gazın % 80'ini Rusya, Hazar Denizi, Orta Doğu, Norveç ve Kuzey Afrika'dan İthal Etmektedir.

Avrupa ülkeleri, Sovyetler Birliğinin dağılmasının ardından kurulan yeni Hazar devletleriyle karşılıklı ilişkilerden doğabilecek kazançları göz önünde bulundurarak bağlantılarını çok yönlü geliştirme yoluna gitmiştir (Aras, 2005: 8). Hazardaki petrolün önemli bir kısmı Azerbaycan ve Kazakistan'da, doğal gazın önemli kısmı da Türkmenistan ve Kazakistan'da bulunmaktadır. Bölgedeki enerji üretiminin 2015 yılında dünya ihtiyacının % 5'ini karşılayacağı öngörülmüştür. 2020'de bölgeden yapılacak ihracatın 120 milyar m³'e ulaşacağı ve AB'nin gaz ihtiyacının 1/3'üne tekabül edeceği tahmin edilmektedir. Dolayısıyla Hazar havzasındaki rezervler Orta Doğu ülkelerinin hatları ile entegre olursa (örneğin İran, Katar), AB dünya rezervlerinin % 40'ına ulaşabilecek böylece OPEC ve Rusya'ya alternatif stratejik önemde tedarikçi bir bölge oluşacaktır (Algieri, 2010: 163; Rempel ve Sandro, 2007: 447; Özalp, 2011: 21). AB'nin Hazar havzasında hedeflediği politikaların gerçekleştirilmesini güçleştiren en önemli faktörlerden biri Çin, Rusya, ABD, İran ve Hindistan gibi bölge üzerinde farklı çıkarları olan güçlerle karşı karşıya gelmesidir (Genç, 2006: 100-167; Amineh, 2006: 11-18; Özalp, 2011: 30).

Ukrayna-Rusya arasında yaşanan enerji gerginliğinden ve Rusya'nın tehditkâr tutumundan rahatsız olan birlik için en öncelikli hedef, Rusya'nın Orta Asya ve Kafkaslarda diğer petrol ve doğal gaz sahibi ülkeler üzerindeki hegemonyasını azaltmaya çalışmak olmuştur. Özellikle petrol ve doğal gazın Avrupa'ya ulaşmasında kullanılacak önemli altyapı çalışmalarına yönelik AB, Orta Asya-Güney Kafkasya-Doğu Avrupa güzergahını izleyecek ve Rusya'nın etkisini kırarak yeni boru hatları projelerine destek vermektedir (Erdoğan, 2011: 30).

Avrupa'ya yeni gaz tedarik koridoru açılması Avrupa gaz piyasasının istikrarına katkıda önemli bir faktördür. TAP, Hazar enerji kaynaklarının güney-doğu Avrupa piyasaları ve İtalya'yı birbirine bağlayan önemli bir ilk adım temsil edecek. 2009 yılında Avrupa Komisyonu yayınladığı "AB Enerji Güvenliği ve Dayanışma Eylem Planı"nda belirtildiği gibi: Güney gaz koridoru, Hazar ve Orta Doğu kaynaklarından gaz tedariki için geliştirilmiş olması gerekir. AB'nin gelecekteki Potansiyel ihtiyaçlarının önemli bir kısmını kaynağı olabilir. Bu AB'nin en önemli enerji güvenliği önceliklerinden biridir. Şah deniz 2 aşamasına ek olarak Azerbaycan Avrupa'nın uzun dönemli doğal gaz kaynaklarına sahiptir (Muradkhanli, 2013).

Son on yılda Rusya ve Ukrayna arasında doğal gaz krizleri açıkça yaşanmıştır. Politik anlaşmazlıklarda Rusya ardarda enerjiyi bir araç olarak kullanmıştır. Nitekim Ukrayna'daki mevcut kriz Avrupa enerji güvenliği için potansiyel bir tehdit oluşturmaktadır. İki ülke arasındaki anlaşmazlık Rus gazının AB'ye dağıtımında kesintiye sebep olabilir. Batı Avrupa'nın gaz ithalatının % 15'ten fazlası dünyanın en büyük Ukrayna gaz geçiş sisteminden sağlanmaktadır (IEA, 2012). AB bu yüzden son yıllarda farklı rota, kaynak ve sağlayıcı çeşitlendirmek için politikalar izlemiştir. Enerji arz güvenliği sadece AB için değil aynı zamanda Avrupa-Atlantik bölgesi için de hayati önemdedir. Ancak son yıllardaki büyümesine rağmen NATO'nun enerji güvenliğindeki rolü sınırlanmıştır. NATO'nun Stratejik Konsepti saldırılar karşısında direncini sağlamak için gereğini yapmaya veya hayati iletişim, ulaşım ve uluslararası ticarete transit yollarında enerji güvenliği ve refaha bağlıdır (NATO, 2010; Bak, 2014).

Hazar bölgesi önemli petrol ve doğal gaz kaynaklarıyla Avrupa ve ötesinde enerji güvenliğinin sağlanmasında jeopolitik bir dizi etkiye sahiptir. Hazar bölgesi enerji kaynakları Avrupaya alternatif olarak sunulursa Rus bağımlılığını azaltacaktır. Hazar ve AB ülkeleri arasındaki etkileşim, ülkelerin Ana güvenlik sorununu güçlendirerek, siyasi ve ekonomik bağımsızlığını sağlamaktadır (Morina ve Fuga, 2015: 50).

İran'ın Enerji Politikaları

İran'ın enerji yollarının denetimi konusunda doğu-batı ve güney-kuzey eksenlerinin kesişme noktasında bulunması bu ülkeye önemli bir stratejik avantaj sağlamaktadır. Aynı zamanda İran'ın petrol ihracatçısı bir ülke olması uluslararası sistem içinde farklı dengelere oynama imkânı vermektedir. İran'ı stratejik aktör olarak öne çıkaran en önemli unsurlardan biri sahip olduğu coğrafya nedeniyle enerji yollarını denetleme imkânına sahip olmasıdır. Bu nedenle sadece Irak değil petrol üreticisi Körfez ülkeleriyle olan ilişkileri de İran jeopolitiğinin en önemli unsurudur. Bu stratejik konumu nedeniyle İran, dünya dengeleri açısından ihmal edilemeyecek bir aktör olma özelliğini her zaman korumaktadır (İzzeti, 2006: 1). İran, ABD için Avrasya jeostratejisi içinde Basra Körfezi enerji kaynaklarının ve Hürmüz Boğazı'nın güvenliği bakımından mutlaka aşılması gereken önemli ve öncelikli hedef ülke olma niteliği taşımaktadır. İran enerjisinin kontrolü dışında, yükselen güç olan Çin'in ekonomisini beslememesi gerekmektedir. Enerji zengini İran, nükleer programlarından çok küresel enerji dengeleri içindeki yeri ve önemi ile öne çıkmaktadır (Eslen, 2008: 57). İran 93 milyar varille dünya petrol rezervlerinin onda birine sahiptir. ABD'yi Hazar bölgesinden uzak tutmaya çalışan İran, Rusya ile müttefik olmuştur. Rusya'nın İran'a yardım etmesi Amerika-Rusya yakınlaşmasında en büyük engel teşkil etmektedir (Kleveman, 2004: 153).

İran, sahip olduğu enerji kaynakları, enerji zengini Körfez ülkelerini ve Hürmüz Boğazı'nı kontrol eden konumuyla jeostratejik bir öneme sahiptir. Sahip olduğu petrol rezervleri ile dünya ülkeleri arasındaki sıralamada üçüncü, doğal gaz rezervleri bakımından ise Rusya'dan sonra ikinci sırayı alan İran, küresel enerji dengeleri içinde önemli bir ülkedir. İran, Çin ve Rusya ile ilişkilerini daha da geliştirdiği takdirde, bölgenin yükselen bir gücü olarak, küresel enerji dengelerinin, ABD çıkarlarına karşı değiştirilmesinde daha önemli bir rol oynayabilecektir. İran enerjisi ayrıca Çin'in ve Hindistan'ın yükselişlerini sürdürmesi gayretlerine katkılar sağlayabilecektir. İran coğrafi konumu ile yeni yüzyıl jeopolitiğinin "ağırlık merkezini" ve küresel mücadelelerin "odağını" teşkil eden Orta Doğu, Orta Asya ve Kafkasya'dan oluşan enerji zengini coğrafyanın merkezinde yer almaktadır. Bu nedenle de ABD'nin İran coğrafyasını kontrol etmeden küresel jeopolitiğin bu ağırlık merkezinin

bütününü kontrol etmesi mümkün değildir (Eslen, 2008: 159). İran'ın Hindistan ve özellikle de Çin ile enerji alanında işbirliği yapması da bu ülkenin ABD çıkarları karşısındaki jeopolitik etkinliğini arttırmaktadır. İran doğal gazı, enerji güvenliği içinde AB için büyük önem taşımaktadır (Eslen, 2008: 163).

Orta Asya Cumhuriyetleri ile çok yönlü ilişkiler geliştiren İran, ideolojik yapısı yerine pragmatizmi benimseyerek, bölgesel düzeyde stratejik fırsatlar yaratma peşindedir. Bu doğrultuda bir yandan Rusya ile çıkar ilişkilerine girerken diğer yandan bölgedeki dengeleri iyi analiz eden bir yaklaşım sergileyerek hem bölgenin siyasal eliti üzerindeki kaygıları dağıtmakta hem de ABD'nin dışlama çabalarının etkisizleştirmektedir (Bayraktar, 2008: 148-149). Günümüzde İran, Hazar'dan önemli miktarda petrol üretmektedir. İran, 2011 yılında keşfedilen Serdar Jangal adlı alanda 100 milyon varil petrol rezervi olduğunu iddia etmektedir. Serdar Jangal petrol alanındaki petrolün üretiminin geliştirilmesi olasılığı uzak bir ihtimal olsa da İran Petrol Bakanlığı Hazar kıyısında bir rafineri kurmayı planlamaktadır (ElAb, 2013).

Çin'in Hazar'a Yönelik Politikaları

Çin 1990'lı yıllardan bu güne hızlı bir büyüme kaydetmiştir. Enerji ihtiyacı her geçen gün artan Çin, bu ihtiyacını karşılayabilmek için enerji ithal eden ülkelerden biri olmuştur. ABD'den sonra ikinci en fazla petrol tüketen ülkedir (Bayraktar, 2008: 217). Geleceğin en önemli jeopolitik aktörlerinden biri olacak olan Çin, son yirmi yılın en hızlı kalkınmasını gerçekleştirmiştir. Ekonomik, sosyal ve askeri güç alanlarındaki gelişmeyi kültürel zenginlik ve kültürel birlik desteklemektedir. Coğrafi konumunun dünya güç odaklarından uzakta ve bu güç odaklarının politikalarının güzergâhının dışında bulunması, evrensel güç olma ortamını desteklemektedir. Ayrıca Çin ve çevresindeki Çinli azınlığı ağırlıklı olan ülkelerin meydana getirdiği coğrafi bütünlük, Çin'e etkili bir imkân sunmaktadır (İlhan, 2004: 83).

Büyüyen sanayisiyle dünyaya meydan okuyan Çin, enerji eksikliği nedeniyle kaygı duymaktadır. Ulaşabildiği her ülkeden petrol sağlamaya çalışan Çin, çeşitli Afrika ülkeleri dâhil olmak üzere, Dünya'nın her tarafında birçok ülke ile ortak petrol araştırmaları yapmaktadır (Aydal, 2009: 60). Dünyanın beşinci büyük petrol üreticisi olan Çin, 1993'ten itibaren ithalatçı olmaya başlamıştır. Enerji ihtiyacının artması ölçüsünde, petrol sağladığı bölgeler Çin bakımından jeopolitik ilgi odağı haline gelmiş, Basra Körfezi, Çin ve Hint alt kıtasının bağlantıları giderek önem kazanmıştır. Ayrıca, 1997 Haziran-Eylül döneminde, Çin'in devlet petrol şirketleri büyük bir atakla tüm dünyada petrol üretim antlaşmaları yapmıştır (Parlar, 2008: 754).

Son zamanlarda pekin Sibiry'a'dan petrol ve doğal gaz taşıyacak boru hattı inşası için Moskova'yla yoğun müzakereler sürdürmüştür. Çin Ulusal Petrol Şirketi (CNPC) Kazakistan'da üç petrol sahasını satın alarak geliştirmektedir. Eğer Çin ekonomisi bu düzeyde büyümeye devam ederse ülke yalnızca gelecek birkaç yıl içerisinde 100 milyon tondan fazla petrol ithal etmek zorunda kalacaktır (Kleveman, 2004: 128-129).

Çin'in petrol tüketimi artarken, Hazar petrol ve doğal gaz üretiminde Rusya'nın Doğu Sibiry bölgesindeki petrol ve doğal gaza ek yatırım başlamıştır. Japonya artan talebi karşılamak için Hazar petrol ve doğal gazıyla ilgilenmektedir. Japonya Bankası, Uluslararası İşbirliği için, dünya pazarlarına daha çok petrol taşıyacak Hazar Boru hattı Konsorsiyumu gibi boru hattı projelerinin finansmanı ile ilgilenmiştir. Hazar bölgesinden Doğu

Asya'ya olan doğal gaz ihracatının büyük kısmı Türkmenistan-Çin doğal gaz boru hattıyla taşınmaktadır. Türkmenistan'ın doğusundaki Galkynysh ve Bagtyyarlyk sahalarını içeren doğal gaz alanları, Güney Kazakistan'dan Özbekistan'a ulaşan boru hatlarını beslemektedir. Kazakistan-Çin sınırını geçen boru hattı Khorgos ve Batı-Doğu doğal gaz boru hattıyla bağlanmaktadır (EIAb, 2013).

Türkiye'nin Enerji Güvenliği ve Hazara Yönelik Politikaları

Evrensel politik yapılanmada Türkiye; coğrafyası, nüfusu, çok sayıda etnik akrabaları, tarihi kimliği, tarihi kimliğinden kaynaklanan evrensel etkinlik arayışı ve sahip olduğu askeri güçle güncel politikada çok önemli bir yere sahiptir. Özel konumuna rağmen, Türkiye'nin günümüzün evrensel politikalarında yeri kesin olarak belirgin değildir (İlhan, 2004: 29). Türk Dünyasının önemli bir parçası olan Türkiye, Asya-Avrupa ve Orta Doğu ülkesi; doğu kültürü ile batı kültürünün sınır ülkesi; doğu ve batı kültürlerinin uyumunu sağlayan bir ülkedir (İlhan, 2004: 61). Türkiye, çok sayıda ülkenin ve bütün küresel güçlerin politikalarından büyük oranda etkilenen bir "jeopolitik konuma" sahiptir (İlhan, 2004: 121).

Bir merkez ve köprü ülke olan Türkiye, uluslararası stratejik konseptler açısından bakılırsa, Avrasya'nın merkezinde ancak kuzey-güney, doğu-batı geçiş yollarının kavşağındadır. Türkiye'nin çevresinde cereyan eden bütün tarihi, siyasi ve ekonomik olgular Türkiye olmadan anlaşılabilir. Örneğin İran ve Irak birer Orta Doğu, Yunanistan bir Balkan ülkesidir, ancak Türkiye hem Orta Doğu, hem Balkan, hem Kafkas, hem Karadeniz, hem Akdeniz ülkesidir. Ekonomi-politik olarak bakıldığında Türkiye, nüfusu ve ekonomisinin genel göstergeleri itibarıyla Kuzey ile Güney arasında bir uç ülkedir. Nitelikli olabilecek dinamik bir nüfusu ve Kuzeyle Güney arasında bir geçiş standardı gösteren indikatörlere sahiptir (Davutoğlu, 2011: 191). Türkiye Soğuk Savaş sonrası oluşan istikrarsız beş bölgenin (Balkanlar, Kafkaslar, Doğu Avrupa, Orta Doğu, Orta Asya) olumlu ve olumsuz etkilerine en fazla maruz kalan ülkedir. Olumsuz etkileri karşılayıp olumlu etkilerinden yararlanılabilmesi, her bölge ile ilgili başarılı ve özgür politikalar üretilmesine ve uygulanmasına bağlı bulunmaktadır (İlhan, 2004: 152). Avrupa'nın taşıdığı büyük değerler, SSCB'nin oluşturduğu büyük güç, yeni stratejik kaynaklarla gücü artan Orta Doğu ve bölge dışında olmasına rağmen ağırlığı her yerde hissedilen ABD; Türkiye coğrafyasının dörtlü bir mücadele yolunun kavşak noktasında (Avrupa- Orta Doğu- SSCB- ABD) kalmasına sebep olmuş, coğrafi konumumuz daha da hassaslaşmıştır. Coğrafyamız ve coğrafyamız üzerindeki gelişmeler ağırlıklı olarak bölgemizi, ayrıca bütün dünyayı etkilemektedir (İlhan, 2003: 75). Soğuk savaş sonrası dönemde de bölgede yaşanan gelişmelerle Türkiye, artan bir jeopolitik ve jeostratejik önem kazanmıştır.

Türkiye'nin Hazar bölgesine yönelik belli başlı ilgi alanlarından biri Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan gibi petrol ve doğal gaz üreticisi ülkelerin sürdürülebilir ekonomik kalkınmalarına katkıda bulunma ve ülkelerin bağımsızlıklarını pekiştirmektir. Bu durumda bölgedeki istikrar ve refah yaygınlaşacak, bu durum Türkiye için yeni yatırım ve ticaret fırsatları oluşturacaktır (Yapıcı, 2004: 235; Bayraktar, 2008: 208).

Türkiye'nin bölgedeki petrol ve doğal gaz arama ve üretim faaliyetlerinde kendi ulusal şirketleriyle projelerde yer alma hedeflerinin yanı sıra asıl amacı, petrol ve doğal gaz boru hatlarının topraklarından geçmesini ve depolanmasını sağlayarak enerji terminali olmaktır. Bölge ülkelerinde ilk üretim atağını gerçekleştiren

Azerbaycan'ın petroleri, tüketim pazarlarına mevcut olan Bakü-Novorosysk hattı üzerinden nakledilmiştir. Daha sonra buna ek olarak Bakü'yü Gürcistan'ın Karadeniz limanı Supsa'ya bağlayan yıllık 7 milyon ton kapasiteli ve 824 km uzunluğundaki Bakü-Supsa erken petrol boru hattı inşa edilmiştir (Pamir, 2007: 46). BTC petrol boru hattı, riskli boğaz geçişlerini by-pass etmesi, liman konusunda Ceyhan'ın Novorsysk'e göre daha çok avantajlı olması ve Rusya'nın kontrolünün dışında bir hat olması gibi nedenlerle desteklenmiş ve ana ihraç boru hattı olarak kabul edilmiştir. 1730 km uzunluğunda ve yılda 50 milyon ton kapasiteli olan bu hat, Azerbaycan petrolünü Ceyhan limanında uluslararası pazara ihraç ederek Ceyhan'ı bir enerji merkezi olmaya aday hale getirmiştir (Pamir, 2007: 22; Bayraktar, 2008: 210). Azerbaycan doğal gazının, Türkiye'nin enerji güvenliği ve iktisadi yapısı açısından önemli avantajları vardır. Her şeyden önce, gelecek doğal gazın çıkarılacağı, Şah Deniz sahasında TPAO'nun da (% 9) hissedar olması, ekonomik açıdan Türkiye için avantajdır (TPAO, 2007). Hazar havzası petrol ve doğal gazı ucuzluk, kaynak çeşitliliği sağlaması, arama ve üretimde TPAO'nun projelerde yer alması gibi nedenler Türkiye için yaşamsal önem arz etmektedir. Planlanan projelerle Rusya'ya ait olmayan güzergâhlardan ihraç olanağı, Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan gibi ülkelerin ihracatının kesintisiz bir şekilde gerçekleşmesi ve ihracatı uluslararası piyasa fiyatları ile yapabilmeleri, ekonomilerinin hızla gelişmesine, özgürlüklerinin kuvvetlenmesine imkân sağlamaktadır. Aynı zamanda Türkiye, enerji kalemlerini çeşitlendirerek İran ve Rusya karşısında elini güçlendirecek, bölgeye yatırımlarını arttırarak enerji güvenliğini sağlayacaktır (Bilgin, 2005: 23).

TARTIŞMA VE SONUÇ

Hazar havzası, denizlere kapalı coğrafi konuma sahip olmakla birlikte Asya ile Avrupa kıtaları arasında ulaşım ağlarının kesişim noktasında bulunmakta ve bir geçiş koridoru oluşturmaktadır. Sovyetler Birliğinin dağılması ile birlikte Orta Asya üzerinde büyük siyasi ve ekonomik çıkarlar çatışmaya başlamıştır. Oluşan yeni global düzende ABD, Çin ve Rusya yeni sömürgeci oyunlarla bölgede aktif rol almaya başlamıştır. Bölgeyle tarihi ve kültürel bağlara sahip olan Türkiye, Orta Asya Cumhuriyetlerinin bağımsızlığının pekişmesi, bu ülkelerin hızlı bir şekilde demokratikleşmesi, piyasa ekonomisine geçmesine yardımcı olmayı ve dış dünya ile bütünleşmelerini sağlayarak bu ülkelerin etki alanlarını genişletmeyi hedeflemiştir. Önemli bir güç olan İran'ın bölgedeki en mühim amacı dış güçleri dengeleyerek etki alanını genişletmek olmuştur. Dolayısıyla ABD, Çin, Rusya, Türkiye, İran Orta Asya'da meydana gelen yeni oluşuma dâhil olmuşlardır. 1991 yılında SSCB'nin dağılmasıyla birlikte bağımsızlıklarını kazanan bölge ülkelerinin denize çıkışlarının bulunmaması enerji üretiminin yanı sıra dağıtımının da uluslararası rekabetteki etkisini ortaya koymaktadır. Türki Cumhuriyetlerin ekonomilerini güçlendirmeleri açısından sahip oldukları enerji kaynakları yaşamsal değer arz etmektedir. Hazar havzası ve çevresi, petrol ve doğal gaz bağımlılığı olan gelişmiş ülkeler ve uluslararası şirketler için de stratejik bir önem kazanmıştır. Bölge ülkelerinin sahip oldukları zengin enerji kaynaklarını batıya ve diğer talepkar ülkelere etkili biçimde ancak transit boru hatlarıyla dağıtabilecek olmaları, bölgede boru hatları ile ilgili projelerin dünya açısından önemini hayli arttırmıştır. Uluslararası enerji rekabetinde sadece bölgedeki enerjinin üretimi değil aynı zamanda havza enerjisinin dağıtımı da ülkeler arası politikalarda önemli bir yer tutmaktadır. Rusya coğrafik olarak hem zengin doğal gaz ve petrol rezervlerine sahip hem de çevresindeki zengin enerji kaynaklarına yakın

bulunmaktadır. Bunun yanı sıra enerji talebi oldukça yüksek olan Avrupa ve Uzak Doğu ülkeleri arasında geçiş güzergahı olan Rusya, enerji üzerinden dünya siyasetinde etkin bir rol almaktadır. Rusya, bu avantajlı konumuyla hem kendi kaynaklarını hem de Azeri, Kazak ve Türkmen petrolerini kullanarak dünya enerji piyasasının en önemli oyun kurucularından biri olmayı başarmıştır. Rusya, işletmeye alınmış ve alınacak boru hatları projeleriyle batıda Avrupa üzerinden Adriyatik'e, doğuda Çin'den Japonya'ya, güneyde Türkiye'den İsrail'e kadar çok geniş bir coğrafyada enerji ağı (İskender, 2009) oluşturmaktadır. İran bölgedeki gücünü ve enerji piyasasındaki etkinliğini arttırmak için bölge ile ilgili siyasi ve ekonomik hedeflerini gerçekleştirecek yeni politikalar üretmektedir. ABD'nin Hazar havzası üzerinde söz sahibi olması, hem enerji piyasasındaki gücünü korumak hem de Rusya'nın bölge ve dünya üzerindeki etkisini kırmak açısından önem taşımaktadır. AB ülkelerinin ihtiyaç duyduğu enerjiyi güvenli ve ekonomik bir şekilde Hazar havzasından sağlaması için, Birlik ülkeleri yeni enerji politikaları hayata geçirme gayretindedirler. AB ülkeleri, Hazar havzasında Rus kontrolünün zayıflamasını sağlayacak projeleri hayata geçirmek amacıyla bölge ülkeleriyle siyasi ilişkilerini geliştirme çabasındadırlar.

Hazar denizi kıyıdaş ülkelerde meydana gelen artış, Hazarla ilgili sorunların da çoğalmasına yol açmıştır. Rusya Federasyonu, Azerbaycan, İran, Kazakistan ve Türkmenistan arasında Hazar denizindeki enerji kaynaklarının paylaşımı ile ilgili anlaşmazlıkları bulunmaktadır. Günümüzde hala Hazar denizinin hukuki statüsü ile ilgili kıyıdaş ülkeler arasında tam manasıyla bir antlaşmaya varılamamıştır. Hazar denizi altındaki petrol ve doğal gazın paylaşımı kıyıdaş ülkeler arasında sorun teşkil etmektedir. Rusya Hazar havzasından çıkan petrol ve doğal gazı kontrol altına almak istemektedir. İran ise hem denizin altına boru hattı kurulmasına, hem de Hazar denizinin askerileştirilmesine karşı çıkmaktadır. Ülkeler arasındaki görüşmeler devam etse de fikir birliğine varılamamış olması hala bir sorun olarak masada durmaktadır. Bağımsızlıklarını yeni kazanmış Türki Cumhuriyetleri İngiltere, Fransa ve diğer güçlerin de ilgi odağındadır. Uluslararası petrol şirketleri de bölgede etkin rol almaktadır. Kazakistan, Azerbaycan ve Türkmenistan denize doğrudan çıkışı olmayan birer kara devletidir. Bu sebeple enerjilerini boru hatlarıyla komşu ülkelerle geliştirecekleri projeler üzerinden dünyaya dağıtmak zorundadırlar. Bu zorunluluk Hazar Denizi ile ilgili hukuki statü sorununa, uluslararası aktörlerin daha fazla yönelmesine yol açmıştır. Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'ı içine alan Kafkaslar bölgesi ile Türkmenistan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Tacikistan'ı içine alan Orta Asya Devletleri enerji kaynaklarının ticareti ve dağıtımında önemli bir yer tutmaktadırlar.

Jeopolitik ve jeostratejik konumundan dolayı bölgenin enerji alanında dış dünyaya açılımında Türkiye önemli bir transit geçiş ülkesidir. Bölge ülkelerindeki enerji kaynaklarının dünya piyasasına güvenli ve kesintisiz biçimde Türkiye üzerinden dağıtımının yapılması ülke ekonomisini güçlendirecektir. Türkiye ile Rusya arasında enerji alanında yapılan işbirliği ile hayata geçirilen boru hatları projeleri her iki ülkenin ekonomik çıkarları açısından önemlidir. Böyle bir işbirliği Rusya'nın, Türkiye tarafından geliştirilen enerji politikalarına karşı politikalar üretmesini bertaraf edecektir. Ayrıca Rusya ve Türkiye arasındaki politik ve ekonomik işbirliği bölge barışına ve enerji güvenliğine katkı sağlayacaktır. Rusya'nın Batı ile yaptığı enerji ticaretinde Türkiye bütünleştirici bir özellik taşımaktadır. Türkiye, Rusya Federasyonu ile yapacağı ortak enerji projeleriyle kuzey- güney doğu-batı yönünde

enerji koridoru konumunu güçlendirecektir. Rusya'nın Batı ile ekonomik ve siyasi bütünleşmesinin sağlanmasında Türkiye son derece önemli bir köprü ülkedir.

Hazar petrol ve doğal gaz alanları ihraç pazarlarına nispeten uzakta bulunmakta, hidrokarbon kaynakların pazarlara ulaştırılmasında büyük taşıma sistemlerinin yapımı pahalı bir altyapı gerektirmektedir. Hazar denizinin dondurucu sularında açık deniz projelerinin maliyetlerinin artması ve bölgedeki yabancı yatırımcıların doğal gaz kaynakları ile ilgili yatırımları için değişen düzenlemeler yabancı şirketler açısından bir belirsizlik oluşturmaktadır. Hazar ham petrol ve doğal gazının daha büyük hacimli ihracatı, ülkelerin yeteneği ve bu ülkelerin yerli enerji taleplerindeki büyümeye bağlıdır. Bunun için Hazar havzası ile ilgili kaynakların geliştirilmesi, pahalı projelerin gelişimi için Hazar kaynaklarında önemli yatırımları gerektirecektir.

ÖNERİLER

Hazar havzası enerji politikalarında küresel ve bölgesel güçler büyük bir mücadele içindedir. Bu mücadelede Türkiye, bölge ülkeleriyle etkin enerji projeleri içinde yer almalıdır. Bu durum Türki Cumhuriyetlerin ekonomik ve siyasi bağımsızlığını destekleyecektir. Ayrıca Türkiye'nin üç kıtanın düğüm noktasında bulunması, üç tarafının denizlerle çevrili bir yarımada olması, önemli stratejik boğazlara sahip olması Türki Cumhuriyetlerin hidrokarbon kaynaklarını Pazar ülkelere ulaştırmasında güvenli ve ekonomik güzergâh olarak değer bulmaktadır. Türkiye ile yapılacak iş birliği, bölge ülkeleri üzerindeki Rus baskısını azaltacaktır. Bu durum Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan'ın ekonomik açıdan güçlenmesini ve enerji pazarında daha etkin olmasını sağlayacaktır. Türkiye'nin Hazar havzasındaki ülkelerle enerji alanında yeni projeler üretmesi ve ortaklıklar kurması ülkemiz ve havza ülkeleri açısından hem politik hem de ekonomik olarak daha olumlu sonuçlar doğuracaktır. Türkiye coğrafi konumu gereği, Hazar havzasında ABD, AB, İran, Rusya'nın geliştirecekleri her türlü enerji politikalarında ve projelerinde mutlaka yer almalıdır. Türkiye'nin içinde yer alacağı enerji projeleri bölgenin enerji güvenliğine ve barışına büyük katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Adıbelli, B. (2009). *Jeopolitik Ödül Avrasya*. İstanbul: IQ Kültür ve Sanat yayıncılık.
- Akdemir, O. Kuşçu, V. Çağlıyan, A. (2004). "Türkiye'nin Konumu ve Enerji Diplomasisi", V. Türkiye'nin Güvenliği Sempozyumu: Tarihten Günümüze Dış Tehditler: Elazığ 16-17 Ekim 2003: Bildiriler.
- Algieri, F. (2010). "Die Zentralasienpolitik der Europäischen Union: Erste Versuche eines strategischen Ansatzes". *Konfliktmanagement in Zentralasien*. Wien: Böhlau, 159-175.
- Amineh, Mehdi P. (2006). "Die Politik der USA, der EU und Chinas in Zentralasien". *APuZ*. 4, 11-18.
- Aras, B. (2005). *Avrupa Birliği ve Hazar Bölgesi: Jeopolitik Araştırma Raporu*, Stratejik Rapor No: 3, Şubat 2005, Tasam Yayınları, İstanbul.
- Aras, O. N. (2001). *Azerbaycan'ın Hazar Ekonomisi ve Stratejisi*. İstanbul: Der Yayınları.
- Aydal, D. (2009). *Enerji Kan Kokuyor/Biyokimyasal Savaş ve Enerji Kartelleri*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Ayhan, V. (2009). *Orta Doğu ve Petrol İmparatorluk Yolu*. Bursa: Dora Yayınları.

- Bak, O. A. (2014). *European Energy Security: The Southern Gas Corridor*, Report, Science And Technology Committee, 208 STCEES 14 E rev.1 fin.
- Bayraktar, G. (2008). *Orta Asya ve Türkiye'nin Güvenlik Stratejileri*. İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları.
- Bilge, S. (1996). *Milletlerarası Politika*, Ankara: A.Ü.S.B.F. Yayınları.
- Bilgin, M. (2005). *Avrasya Enerji Savaşları*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları.
- Bilgin, M. (2005). *Hazarda Son Darbe*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları.
- Bochkarev, D. A. (2006). "The Changes in Russian Energy Policy and the Natural Gas Pipelines". OGEL 4, www.ogel.org (Date of Access: March, 15,2008).
- BP. (2014). Statistical Review of World Energy, June, www.bp.com/statisticalreview, (Date of Access: May, 20, 2015).
- BP. (2015). Statistical Review Of World Energy June, 64th Edition, www.bp.com/statisticalreview, (Date of Access: March 18, 2016).
- BP. (2016). Statistical Review Of World Energy June, 65th Edition, www.bp.com/statisticalreview, (Date of Access: December 22, 2016).
- Brzezinski, Z. Ve Gates, R. M. (2004). *İran'ın Zamanı Geldi*. İstanbul: Profil Yayınları.
- Çapraz, H. (2006). "Rusya'nın Güney Kafkasya Politikası ve Batılı Devletler (1991-2000)", *Avrasya Etüdları*, Yıl: 12, Sayı: 29-30.
- Davutoğlu, A. (2011). *Küresel Bunalım*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Defay, A. (2005). *Jeopolitik*. Ankara: Dost Kitapevi Yayınları.
- EIAa, U.S. Energy Information Administration, (2012). USGS World Estimate of Undiscovered Resources, <http://www.eia.gov/todayinenergy/detail.cfm?id=12911>, (Date of Access: March 18, 2016).
- EIAb U.S. Energy Information Administration, (2013). Today In Energy, Oil and Naturalgas Production is Growing in Caspian Sea Region, <http://www.eia.gov/todayinenergy/detail.cfm?id=12911>, (Date of Access: March 18, 2016).
- EIAc, U.S. Energy Information Administration, (2013). Overview of Oil and Naturalgas in the Caspian Sea Region, <https://www.eia.gov/beta/international/regions-topics.cfm?RegionTopicID=CSR>, LastUpdated: August 26, 2013, (Date of Access: August 26, 2015), 1-25.
- EIAd, U.S. Energy Information Administration, (2013). IHS EDIN, Eastern Bloc Energy, Rigzone, and Rystad Energy.
- Erdoğan, M. (2011). *Türk Cumhuriyetleri'nin Bağımsızlıklarının 20. Yılında Avrupa Birliği'nin Orta Asya Politikaları*. Ahmet Yesevi Üniversitesi, Ankara.
- Erol, M. S. Tunç, Ç. (2003). "11 Eylül Sonrası ABD'nin Küresel Güç Mücadelesinde Orta Asya". *Avrasya Dosyası*, 9 (3), 21-11.
- Eslen, N. (2008). *Çok Kutuplu Düzene Doğru*, İstanbul: Truva yayınları.
- Genç, S. (2006). Das neue "Great Game" in Zentralasien um das Erdöl. Eine Region im Fadenkreuz der internationalen Interessen, Heidelberg.
- Gleason, G. (1999). *The Central Asian States: Discovering Independence*, Boulder: Westview

- Harunoğulları, M. (2016). *Jeopolitik Rekabet Alanı: Hazar Havzası ve Türkiye*, TÜCAUM Uluslararası Coğrafya Sempozyumu, 13-14 Ekim 2016, Ankara.
- International Energy Agency, (2012). *Ukraine* <http://www.iea.org/publications/freepublications/publication/uksummaryplus.pdf> (Date of Access: March 18, 2016).
- İlhan, S. (2003). *Jeopolitik Duyarlılık*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- İlhan, S. (2004). *Türkiye'nin Zorlaşan Konumu (Uygurluklar Savaşı-Küreselleşme-Petrol)*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- İskender, S. (2009). Enerjide Devleşen Ülke Rusya, www.tutev.org.tr/inex.php/tr/makale-ve-paneller/96-makeler/450-enerjide-devleşen-ülke-rusya, (E.T: 15 Ocak 2014).
- İzzeti, İ. (2006). *İran ve Bölge Jeopolitiği*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Karabulut, B. (2005). *Strateji Jeostrateji Jeopolitik*. Ankara: Platin Yayınları.
- Karagür, S. N. (2007). *Petrolün Sihirli Dünyası Bakü*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Kleveman, L. (2004). *Yeni Büyük Oyun*. (Çev. Hür Güldü). İstanbul: Everest Yayınları.
- Metin, M. (2004). *Politik ve Bölgesel Güç Hazar*, İstanbul: IQ Kültürsanat Yayıncılık.
- Morina, F. and Fuga P. (2015). The Importance of Transit Countries in Ensuring EU Energy Security: The Case of Balkan Region, *European Journal of Research in Social Sciences*, 3(4), 50-54.
- Özalp, O. N. (2011). "Avrupa Birliği'nin Orta Asya Politikası", *Civil Academy*, Winter, 15-38
- Özey, R. (2003). *Küresel İşgal*. İstanbul: Aktif Yayınevi.
- Özey, R. (2007). *Küresel Güçler ve Politikalar / Küresel Gölge Oyunları*. İstanbul: Aktif Yayınevi.
- Özkan, T. (2003). *Bush ve Saddam'ın Gölgesinde Entrikalar Savaşı*. İstanbul: Alfa basım yayım.
- Pala, C. (2007). *20. Yüzyılın Şeytan Üçgeni, -ABD-Petrol-Dolar-*. İstanbul: Yasak Elma Enerji Kitaplığı Dizisi.
- Pamir, A. N. (2007). "Enerji Arz Güvenliği ve Türkiye". *Stratejik Analiz Dergisi*. Mart, ss.14-24.
- Pamir, N. (2005). Hazar Bölgesi'nde Enerji Politikaları: Avrupa'nın ve ABD'nin Konseptleri, *Türksam*, <http://www.turksam.org/tr/yazilar>, (E.T: 03 Mart 2011).
- Parlar, S. (2008). *Barbarlığın Kaynağı Petrol*. İstanbul: Bağdat Yayınları.
- Rempel H. Schmidt, S. (2007). "Die Rohstoffe Zentralasiens. Vorkommenund Versorgungspotentialfür Europa". *Osteuropa*. No 8-9, 433-447.
- Sönmez, C. (1996). *Jeopolitik Açından Kafkasya, Avrasya Dosyası*, ASAM Yayınları, C.III, No:4.
- Stern, A. (2001). *Dünden Bugüne Petrol Savaşları Hırs-Rekabet-Şiddet*. (Çev. Sabri Kaliç). İstanbul: Neden Kitap Yayınevi.
- Stratfor, (2014). The Strategic Importance of the Caspian Sea, May 19,2014, <https://www.stratfor.com/video/strategic-importance-caspian-sea>.
- Tavkul, U. (2010). Kafkasya'nın Coğrafi Konumu ve Stretejik Önemi, http://www.circassiancenter.com/cc-turkiye/arastirma/0090kafkasyanin_cografi_konumu_ve.htm (E. T. 15 Aralık 2014).
- Tümertekin, E. ve Özgüç, N. (2012). *Ekonomik Coğrafya Küreselleşme ve Kalkınma*. İstanbul: Çantay Kitapevi.

Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı. (03 Kasım 2007). <http://www.tpao.gov.tr/rprte2/ydpg.htm>, US Energy Information Administration, "Kazakhstan Country Analysis Brief", July 2005, <http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/kazak.html> (E.T: 02 Eylül 2005).

USGS. (2010). Assessment of Undiscovered Resources of Caspian Sea Area.

Yapıcı, U. (2004). *Küresel Süreçte Türk Dış Politikasının Yeni Açılımları Orta Asya ve Kafkasya*. İstanbul: Otopsi Yayınları.

Yorkan, A. (2009). "Avrupa Birliği'nin Enerji Politikası ve Türkiye'ye Etkileri", *Bilge Strateji*, 1 (1), 24-39.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Energy is an important and indispensable input for industrial manufacturing, sustainable development initiatives, increasing the welfare of society and sustaining their daily life. Rapid increase in energy demand has put the oil and natural gas resources in a strategic position. Caspian Basin is considered to be the second richest energy resource region in the world after the Middle East. The region, with its rich oil and gas resources and underground treasures has a geopolitical importance for regional powers, over which they struggle for prestige and power. Thanks to their geopolitical positions, Azerbaijan, Turkmenistan and Kazakhstan on the Caspian coast are landlocked states with no contact with any international waters. Since they are landlocked countries, transporting oil and natural gas through pipelines into the world market became a major issue. It is important for EU countries as well, to get the energy resources safely from the Caspian basin. Transporting Caspian energy resources into the international markets through routes not controlled by Russia is extremely crucial for the USA and the EU countries. Russia, now and again, uses oil and natural gas pipelines under its control as an economic and political weapon against the west. There are many treaties signed between the West and other countries in the region, in order to ensure the safe delivery of the Caspian energy resources. Turkey, by taking an active role in transporting hydrocarbon resources to the west over its lands, will both meet its energy demands and increase its economic benefits with the toll money. Caspian Basin, with its highly strategic energy resources, is a region where countries such as Russia, the USA, the EU countries, Iran, China, and Turkey shape their energy policies. In the first part of the study, the geopolitical and geostrategic importance of the Caucasus and Central Asia, which also includes the Caspian basin, is explained in detail. In the second part, oil and gas reserves, production and consumption rates of the Caspian basin countries are evaluated in comparison to each other. In the third part, the energy policies of the world and regional countries about the Caspian Basin are emphasized.

Purpose and Method

In this study, Caspian energy resources and the policies of the related countries on these resources are descriptively analyzed with qualitative and quantitative research methods. A comprehensive literature study has been conducted for the research, books, articles and reports of official institutions about the region. In the first part of the study, the geopolitical and geostrategic importance of the Caucasus and Central Asia, which

also includes the Caspian basin, is explained in detail. In the second part, oil and gas reserves, production and consumption rates of the Caspian basin countries are evaluated in comparison to each other. In the third part, the energy policies of the world and regional countries about the Caspian Basin are emphasized.

Findings and Results

Today, the US faces a Eurasia that is very far from being in line with their own geopolitical interests. Even though Russia does not have the potential to be a global power again, it is continuing its rise by strengthening its economy with the increase in oil prices, and the US now wants to weaken Russia's power in Eurasia. Rising China is a global player with its economic potential and a regional power with its military power, and goes against the interests of the US in Eurasia (Eslen, 2008: 44). Being close to rich energy resources and being on the transit route between Far Eastern countries and Europe that has high energy demands helped Russia to lead world politics over energy. In addition to its own oil resources, Russia has been using Azeri, Kazakh and Turkmen oil, and it became one of the major players in the oil market (İskender, 2009). With its geopolitical location, Iran is at the enter of energy-rich geography encompassing the Middle East, Central Asia and the Caucasus that has been the "centre of gravity" and "focus" of global conflicts of the new century's geopolitics. Therefore, it is not possible for the US to control the global geopolitics' centre of gravity without controlling the Iranian geography (Eslen, 2008: 159). With its important oil and natural gas reserves, the Caspian region has a number of geopolitical influences in providing the energy security in Europe and beyond. If the energy resources of Caspian region are presented as an alternative to Europe, the Russian dependency will decrease. Interaction between Caspian and EU countries is strengthening countries' main security problem and ensuring political and economic independence (Morina & Fuga, 2015: 50). While Chan's oil consumption increases, in the production of Caspian oil and natural gas, Russia began to make additional investments on oil and natural gas in Eastern Siberia. In order to meet the increasing demands, Japan is interested in Caspian oil and natural gas, and Bank of Japan has been interested in finance of pipeline projects like the Caspian Pipeline Consortium that will transport more oil to world markets (EIAb, 2013).

Conclusion and Discussion

After the collapse of the Soviet Union, especially Russia and the US tried to be politically and economically active in the region. Rather than the production of the oil and natural gas in the fields, conflicts in the Caspian region are more about the transportation of these resources to the markets. The Caspian region, i.e. the Caucasus including Azerbaijan, Georgia and Armenia, and Central Asian countries, i.e. Turkmenistan, Kazakhstan, Kirgizstan, Uzbekistan and Tajikistan, have very important roles in world geography in terms of energy resources and trade. This brings along intense competition in alternatives for the opening of the region to the world. In this very active geography, Turkey is an important door in transporting energy resources to the world. As a result of these countries marketing their energy resources uninterrupted and safely to the world, our country will also receive a substantial revenue. Although the production and consumption rates of oil and gas reserves in the Caspian Basin fluctuate by years, the importance of the region increases each passing day.

Therefore, the USA, Russia, China, Iran, Turkey and the EU countries develop policies on the regional states in order to become politically and economically more active in the Caspian. In this sense, the continuation of political and economic stability of the Turkic countries in the Caspian Basin and their cooperation with Turkey in order to become a regional power will be advantageous for almost all of these countries. In the Caspian basin energy policies, global and regional powers are in a great struggle. In this struggle, Turkey should take part in active energy projects with the countries of the region. This situation will support the economic and political independence of the Turkic republics.